

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti (nastavnički smjer) i Povijesti
(nastavnički smjer)

Eldina Lovaš

**Matične knjige kao izvor za povijesnu demografiju – primjer
zmajevačkih matičnih knjiga u prvoj polovici 19. stoljeća**

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Dubravka Božić Bogović

Osijek, 2015.

SAŽETAK

U radu se na osnovu podataka matičnih knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih proučava reformirano stanovništvo Zmajevca u prvoj polovici 19. stoljeća. Temeljnomo analizom podataka zapisanih u matičnim knjigama pokušava se prikazati detaljna demografska struktura stanovništva jednoga područja. Analizom podataka matice vjenčanih prikazuju se načini identifikacije mladenaca, godišnja, sezonska i mjesečna raspodjela vjenčanja. Analizom matice rođenih želi se prikazati ukupan broj rođene djece unutar proučavanoga razdoblja prikazati spolna struktura rođenih, broj blizanačkih trudnoća te broj mrtvorođene i posthumno rođene djece. Analizom zapisa matice umrlih pokušava se prikazati godišnja i sezonska raspodjela umrlih, njihova starosna dob, ali i uzroci njihove smrti. Temelj analize demografskih podataka čine neobjavljeni izvori, a obrađeni brojčani podaci prikazani su tablicama i grafikonima. Cilj rada je prikaz obrade i korištenje podataka matičnih knjiga vjenčanih, rođenih i umrlih kao izvora za proučavanje demografske povijesti.

KLJUČNE RIJEČI: povijesna demografija, matične knjige, stanovništvo, Zmajevac, prva polovica 19. stoljeća, južna Baranja

SADRŽAJ:

1. Uvod.....	4
2. Povijesna demografija.....	5
3. Matične knjige.....	6
3.1. Vođenje matičnih knjiga.....	7
3.2. Specifičnosti u istraživanju matičnih knjiga.....	10
3.3. Najstarije sačuvane reformirane matične knjige Zmajevca.....	11
4. Zmajevac u prvoj polovci 19. stoljeća.....	12
5. Brakovi u Zmajevcu prvoj polovici 19. stoljeća.....	14
5.1. Godišnja, sezonska i mjesečna raspodjela vjenčanja.....	16
5.2. Prosječna dob i bračni status zaručnika.....	19
5.3. Ponovno sklopljeni brakovi.....	21
6. Rođenja i krštenja u Zmajevcu u prvoj polovici 19. stoljeća.....	22
6.1. Godišnja, mjesečna i sezonska raspodjela rođenja.....	24
6.2. Spolna struktura rođenih.....	27
6.3. Blizanci i djeca rođena nakon smrti oca.....	29
7. Smrt i smrtnost u Zmajevcu u prvoj polovici 19. stoljeć.....	29
7.1. Godišnja raspodjela umrlih.....	30
7.2. Mjesečna raspodjela umrlih.....	32
7.3. Spolna i dobna struktura umrlih.....	34
7.4. Uzroci smrti	38
8. Zaključak.....	40
9. Popis priloga.....	42

10. Popis izvora i literatura

10.1. Neobjavljeni izvori.....	43
10.2. Objavljeni izvori.....	43
10.3. Popis literature.....	43

1. UVOD

Tema ovoga rada je „Matične knjige kao izvor za povijesnu demografiju – primjer zmajevačkih matičnih knjiga u prvoj polovici 19. stoljeća“. U radu se prije same analize podataka matičnih knjiga, u kratkim crtama prikazuju obilježja povijesne demografije kao jedne od discipline proizašle iz povijesne znanosti. Zatim se daje kratak povijesni pregled o vođenju matičnih knjiga, prikazuju se njihove karakteristike i specifičnosti koje su uočene tijekom njihova istraživanja kao prvorazrednih povijesnih izvora za proučavanje demografske povijesti stanovništva jednoga područja te se daje opis najstarije sačuvane reformirane matične knjige u Zmajevcu. U radu se daje povijesni pregled i pregled crkvenih prilika u Zmajevcu u prvoj polovici 19. stoljeća.

Analiza matičnih knjiga podijeljena je u tri poglavlja i potpoglavlja. U prvom se poglavlju analiziraju sklopljeni brakovi u Zmajevcu u prvoj polovici 19. stoljeća. U tom se poglavlju u obliku potpoglavlja proučava godišnja, mjesečna i sezonska raspodjela vjenčanja, prosječna, bračni status mladenaca i ponovno sklopljeni brakovi. U drugom se poglavlju analiziraju podaci matice rođenih. Analiza i obrada podataka isto je podijeljena po potpoglavljima te se proučavaju godišnja, sezonska i mjesečna raspodjela rođenja, spolna struktura rođenih, blizanački porodi te broj posthumno rođene djece. U trećem se poglavlju na temelju podataka matice umrlih analiziraju godišnja i sezonska raspodjela umrlih, njihova spolna i dobna struktura te uzroci smrti u Zmajevcu. Na kraju rada naveden je popis objavljenih i neobjavljenih izvora te literature korištenih tijekom pisanja rada. U popisu priloga uvršteni su naslovi grafikona i tablica koji su nastali analizom brojčanih podataka.

2. POVIJESNA DEMOGRAFIJA

Povijesna je demografija znanstvena disciplina koja istražuje ljudske populacije u prošlosti.¹ Proučava veličinu populacije prema trima osnovnim oblicima – fertilitetu, mortalitetu i migracijama.² Njezin se razvoj može povezati s nastankom novih smjerova u razvoju povijesne znanosti tijekom 20. stoljeća. Zahvaljujući tim smjerovima nastaju i nove discipline koje se temelje na novim metodološkim obrascima. Od tih je disciplina izniknula i povijesna demografija čiji je pojam prvi puta upotrijebljen u referatu Jeana Bourdena 1933. godine.

Povijesna demografija se najintenzivnije razvija u 50-im i 60-im godinama 20. stoljeća kada „djeluju povjesničari i statističari okupljeni oko škole Anala“.³ Kolijevkom povijesne demografije smatra se Francuska, no brzo se proširila i drugim dijelovima Europe.⁴ Kako je predmet njezina proučavanja ljudska populacija u prošlosti, tijekom istraživanja povijesni se demografi susreću s određenim poteškoćama. Primjerice, struktura društva tijekom različitih razdoblja nije ista, mijenja se, procesi koji su vezani za ljudske populacije nemaju isti značaj, a različiti pristupi proučavanja ljudske populacije zahtijevaju raznovrstan metodološki pristup.

Zbog vremenske odrednice, povijesna je demografija usko vezana uz ekonomsku, vojnu, kulturnu i društvenu povijest, ali se može povezati i s antropologijom, medicinom i filozofijom. Zbog toga se povijesna demografija nalazi na razmeđu društvenih i prirodnih znanosti. Izvori na kojima se temelji su povijesni, ali metode u njezinu proučavanju su različiti, primjerice mogu biti: povijesni, statistički, kvantitativni itd. Unutar povijesne demografije razlikuju se dva područja – tzv. formalna demografija i znanost o stanovništvu. Formalna se

¹ O određenju pojma demografije te o demografiji kao znanosti vidi u: Vladimir Stipetić, Nenad Vekarić, *Povijest Hrvatske demografije*, HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik, 2004., Alice Wertheimer-Baletić, *Demografija – Stanovništvo i ekonomski razvitak*, Informator, Zagreb, 1973., *Znanstveni skup Demografija u Hrvatskoj*, Ekonomsni fakultet Zagreb, Zagreb, 2014., Eugene A. Hammel, *Odnosi među etnografijom, etnologijom, povijesti i demografijom*, Narodna umjetnost, br. 21, Zagreb, 1984., Michael Matheus, *Landesgeschichte und historische Demographie*, Steiner, Stuttgart, 2000., David S. Reher, Roger Schofield, *Old and New Methods in Historical Demography, International Studies in Demography*, Oxford University Press, Oxford, 1993. Denis J. Willigan, *Sources and Methods of Historical Demography*, Academic Press, New York – London: Academic, 1982., József Balázs, Róbert Horváth, *Bevezetés a demográfiába*, JATEpress, Szeged, 1993., Richárd Gyémánt, Tamás Katona, Ildikó Szondi, *Demográfia*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2006., István Hoóz, *Népesség és népesedés*, Carbocomp Kft., Pécs, 1995., Skupina autora, *A családrekonstrukciós vizsgálat módszerei*, Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest, 1988., Judith Kerülő, *Demográfia*, Krúdy Könyvkiadó és Nyomda, Nyíregyháza, 2012., Rudolf Andorka, *Gyemek, család, történelem, történeti demográfiai tanulmányok*, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Budapest, 2001.

² Tamás Faragó, *Bevezetés a történeti demográfiába*, Corvnia, Budapest, 2006., str. 120.

³ Ernst Breisach, *Historiográfia*, Osiris, Budapest, 2004., str. 379.

⁴ Maja Katusi, *Društvena i demografska struktura Kotora u 18. stoljeću*, (doktorski rad), Zagreb, 2013., str. 19.

demografija bavi proučavanjem strukture stanovništva, proučava začeca, smrtnosti i reprodukciju, dok znanost o stanovništvu karakteriziraju društvene i povijesne odrednice.⁵

Vremenska se odrednica u okviru povijesne demografije određivala na više načina. Između predstatističkog i statističkog razdoblja određena je pojavom suvremenih popisa stanovništva, ali ponekad je određena i prekretnicama koje su oblikovale teritorijalno-politički ustroj. Primjerice, kolonijalizam u Sjevernoj Americi ili *Ancien regime* u predrevolucionarnoj Francuskoj. Prostor koji se proučava u okviru povijesne demografije ima specifična obilježja – svako se demografsko istraživanje određenoga područja stavlja u međunarodni kontekst, migracije i epidemije nisu poznavale prostore granice, a demografske strukture i pojave općeg su karaktera koji su međusobno usporedivi. Izvore za proučavanje povijesne demografije čine dvije glavne skupine izvora: matične knjige i popisi stanovništva.

3. MATIČNE KNJIGE

Matične knjige predstavljaju temeljni izvor za proučavanje demografske povijesti prije pojavljivanja suvremenih popisa stanovništva, čija se pojava na području današnje Hrvatske veže uz 1857. godinu. Korištenje matičnih knjiga u vidovima raznih istraživanja demografske povijesti, pridonijelo je interdisciplinarnom i multidisciplinarnom pristupu povijesne znanosti, omogućilo je otkrivanje novih historiografskih pravaca i istraživačkih tema.⁶ Tome svjedoče i rasprave dvojice francuskih povijesnih demografa koja su svoja demografska istraživanja temeljili upravo na njihovom proučavanju. Luis Henry u svojoj raspravi matične knjige naziva „demografskim blagom na ugaru“, dok je Pierre Chaunu o njima napisao da „ni jedan dokument nije istinit kao župna knjiga, taj spisak sudbina koja fiksira trenutak“.⁷

Riječ matična knjiga ili matica doslovni je prijevod latinske riječi „matricula“ koja se prvi puta pojavljuje u srednjem vijeku. Razvila se iz latinske imenice „matrix, matricis“, a označuje ženskog roditelja, odnosno maticu. Tijekom srednjega vijeka riječ „matricula“ odnosila se i na popis ljudi koji su pripadali istoj asocijaciji, primjerice: na popise različitih

⁵ Tamás Faragó, *Bölcsőtől a koporsóig, Szöveggyűjtemény a történeti demográfia tanulmányozásához*, Ú.M.K., Budapest, 2005., str. 13.-14.

⁶ M. Katušić, *Društvena i demografska struktura Kotora u 18. Stoljeću*, str. 20.

⁷ Sjepan Krivošić, „Izvori za historijsku demografiju: najstarije matične knjige“, *Arhivski vjesnik*, br. 32., 2014., str. 14.

bratovština, vjerskih ili cehovskih udruženja. I župne su crkve, kao najmanje teritorijalne zajednice vjernika, počele voditi svoje župne matice.⁸

3.1. VOĐENJE MATIČNIH KNJIGA

Prve poticaje u vođenju matičnih knjiga na području Europe dale su crkvene vlasti, a nakon katoličke, počele su je voditi i druge crkve zajednice. Sustavno vođenje matičnih knjiga u Katoličkoj Crkvi veže se uz zasjedanje Tridentskoga koncila (1545.-1563.).⁹ Na 24. zasjedanju koncila 11. studenoga 1563. godine donesena je odluka o vođenju matičnih knjiga krštenih i vjenčanih.¹⁰ Ta se odluka može povezati i s pojavom i širenjem reformacije. Popisivanjem katoličkoga stanovništva, crkvene su vlasti dobile podatke o broju vjernika, a zbog procvata reformacije mogle su se spriječiti i mješoviti brakovi. Godine 1614. Rimskim obrednikom (*Rituale Romanorum Apostolice Sedis*) određeno je i vođenje matičnih knjiga umrlih. Izdavanjem tzv. *Rituale Romanorum*¹¹ u okrilju Katoličke crkve vodile su se knjige rođenih/krštenih, krizmanih, vjenčanih, umrlih te knjige o stanju duša prema propisanim pravilima popisivanja.¹²

Iako je vođenje matičnih knjiga postalo obvezno tek odredbom Tridentskoga koncila, prethodnicima današnjih matičnih knjiga smatraju se evidencije u kršćanskim biskupskim crkvama iz 3. stoljeća o osobama koje su prihvatile novu vjeroispovijest. U takvim su se zapisima osim imena katekumenata, nalazila i imena kumova. Postojale su i posebne evidencije

⁸ Vesna Čučić, „Dubrovačke matične knjige – dragocjen izvor za povijesna istraživanja“, *Arhivski vjesnik*, br. 48., 2005., str. 2.

⁹ Slaven Bertoša, „Istočnojadranski prostor i kruženje ljudi: primjeri naseljavanja iz srednje Dalmaciju u Puli (XVII.-XIX. stoljeće), *Croatia Christiana Periodica*, Vol. 29., br. 55, 2005., str. 97.

¹⁰ M. Katušić, *Društvena i demografska struktura Kotora u 18. stoljeću*, str. 20.

¹¹ Rimskim je obrednikom Katolička crkva upotpunila odredbu Tridentskoga koncila. Spomenutim obrednikom prihvaćeni su i posebni obrasci za vođenje svake matične knjige, pisane u narativnom obliku. Zaknjigu krštenih koristio se obrazac: „Godine Gospodnje ... dana ... mjeseca ... sam ja ... župnik crkve Sv. ... u mjestu ili kraju U crkvi Sv. ... krstio dijete, rođeno dana ... od ... zakonitih roditelja iz ovežupe ili župe Sv. ... iz mjesta ili kraja ... Djetetu je dano ime ... Kum je bio ..., sin ..., iz župe ili kraja ... a kuma je bila ..., kćer ..., iz župe ili kraja ...“. Za maticu venčanih: „Godine Gospodnje, dana, mjeseca, po napovijedi izvršenoj u tri zaredna blagdanskadana, od kojih je prvi bio dana ..., drugi dana ... treći dana ... za vrijeme Svete mise, i kako se nije naišla nikakva zakonita prepreka ja N. N., župnik ove crkve Sv. ..., u mjestu ..., sam sina N., starog ... godina iz župe Sv. ... i kćer ili udovicu, staru ... godina uz župe Sv. ... zapitao u crkvi Sv. ... i kada su obostrano potvrdili pristanak, ja sam uz blagoslov vjenčao“. Za maticu umrlih: „Godine Gospodnje, dana, mjeseca u okrilju Svete Matere Crkve svoju dušu Bogu predao je N., sin ili kćer N. i N. (ili zakonita žena N.), u ... godini života, u ulici ..., u kući ..., njegovo tijelo je sahranjeno dana ..., na groblju crkve Sv. ..., ispovijedio sam ga ja (ili ovlaštení ispovjednik) dana ... i podijelio mu Svetu posudbinu dana ... i posljednju Svetu pomast dana ...“, više o tome u: Dražen Vlahol, „Matične knjige u Povijesnom arhivu u Pazinu“, *Vjesnik istarskog arhiva*, Vol. 2-3, 1994.

¹² M. Katušić, *Društvena i demografska struktura Kotora u 18. stoljeću*, str. 20.

o umrlim članovima vjerske zajednice. Navedeni popisi čuvali su se u crkvenim arhivima kao javne isprave.¹³ Brojniji podaci o matičnim knjigama sačuvali su se iz srednjovjekovnih zapisa biskupijskih sinoda.¹⁴ Podaci koji su se u njima bilježili ovisili su o odredbama pojedinih biskupa, odnosno o župnicima koji su ih vodili. Najstarija takva odredba vezana je uz ime nantskog biskupa Henria Le Barbuæe iz 1406. godine, koji je naredio svojim župljanima u biskupiji da vode evidencije o krštenima, a osim njihova imena unosili su se podaci i o roditeljima i kumovima. Slična je odluka donesena i u Engleskoj, kada je čuvar državnoga pečata Thomas Cromwell (1485.-1540.) 1538. godine u ime kralja i vrhovnog poglavara anglikanske crkve Henrika VIII. (1491.-1547.) naredio župljanima da brižno vode knjigu rođenih, vjenčanih i umrlih. Prema toj odredbi knjiga se čuvala u osiguranoj škrinji, a župnik je u prisustvu dvojice crkvenih starješina svake nedjelje trebao unijeti podatke o župljanima za prethodni tjedan. Savjesno provođenje odluke dodatno su osigurale i novčane kazne.¹⁵

Prvi vođeni zapisi o rođenima i umrlima u Francuskoj pojavili su se već u prvoj polovici 14. stoljeća. Tako je svećenik župe Givry vodio popis umrlih između 1344. i 1348. godine kroz evidenciju o pristojbama prilikom svakog sprovoda. Svećenik je unosio podatke i o siromasima koji su bili oslobođeni plaćanje pristojbe. Najstarija sačuvana matična knjiga rođenih potječe iz francuske župe Ille-et Villaine u Bretagni iz 1451. godine.¹⁶ U 15. se stoljeću pojavilo vođenje matičnih knjiga i u Španjolskoj, dok su u Portugalu postojali registri vjenčanih. Naime, portugalski kralj Alfons IV. (1299.-1336.) proglasio je zakon o evidenciji svakog sklopljenog braka. U Belgija je isto sačuvano nekoliko pred tridentskih matica, ali u većini europskih zemalja najstarije matične knjige datiraju iz 16. stoljeća.¹⁷

Vođenje matičnih knjiga u početku bilo je isključivo u nadležnosti crkvenih osoba, ali se vremenom sekulariziralo. U njihovo se vođenje postupno, pomoću svojih odredbi, uplitala i država, dok je u nekim zemljama u potpunosti preuzela njihovo vođenje. Takva je zemlja bila prvotno Engleska u kojoj je državni i crkveni poglavar bila ista osoba, a zatim i Francuska tijekom Francuske revolucije (1789.-1795.). Naime, 9. rujna 1792. godine Zakonodavna je skupština u Francuskoj odlučila da se matice trebaju preuzeti od crkvenih ustanova i predati općinama. Zbog toga je zakona ustanovljena i služba državnog matičara koji je morao odvojeno

¹³ Dražen Vlahol, „Matične knjige u Povijesnom arhivu u Pazinu“, *Vjesnik istarskog arhiva*, Vol. 2-3, 1994., str. 278.

¹⁴ Stjepan Sršan, „Matične knjige za područje Historijskog arhiva u Osijeku“, *Arhivski vjesnik*, br. 30, 2014., str. 89.

¹⁵ D. Vlahol, *Matične knjige u Povijesnom arhivu u Pazinu*, str. 278.

¹⁶ M. Katušić, *Društvena i demografska struktura Kotora u 18. stoljeću*, str. 20.-21.

¹⁷ Ivo Ficović, *Zbirka matičnih knjiga Historijskog arhiva u Dubrovniku*, *Arhivski vjesnik*, sv. 25., 1982., str. 15.

voditi knjige rođenih, vjenčanih i umrlih u dva istovjetna primjerka. Jedan se primjerak čuvao u općini, a drugi se pohranjivao u pokrajinskom arhivu. Do Francuske revolucije postojali su samo župni popisi, koji su nakon izbijanja revolucije postali knjige građanskog stanja. U tim se upisima osobe nisu tretirale kao vjernici, pripadnici određene crkve, već kao građani, pripadnici države.¹⁸

U Habsburškoj se Monarhiji interes za vođenje matičnih knjiga pojavio tijekom vladavine Marije Terezije (1740.-1780.) o čemu svjedoče i njezina tri dekreta. Prvim dekretom iz 1765. godine ukazala ne opravdanost uvida sudbene vlasti u matične knjige, a dvama dekretima iz 1770. godine naredila je da se u matične knjige može unijeti ime nezakonitog oca samo na njegov izričit zahtjev te je objavila obrazac namijenjen za vođenje matica. Njezine reforme nastavio je njezin sin Josip II. (1780.-1790.) koji je patentom iz 1784. godine naredio da je svaki župnik na području svoje župe dužan voditi tri knjige – maticu krštenih,¹⁹ maticu vjenčanih i maticu umrlih. Patentom su predviđene i rubrike po kojima su se trebale vodite knjige.²⁰ Od tada je napušten narativni oblik zapisivanja, a uveden je tabelarni.²¹

U prvoj polovici 19. stoljeća crkvene su vlasti osim vođenje originalnih matičnih knjiga, uvele i vođenje duplikata, tzv. parica, kako bi onemogućio gubitak matičnih knjiga. Duplikate su ovjeravali dekani te su ih slali biskupiji, a nadzor nad njima u skladu s postojećim državnim i crkvenim propisima vršili su biskupi ili viši vjerski poglavari. Takva se praksa zadržala sve do 1918. godine. Prve su se parice pojavile na području današnje Mađarske 1827. godine, a na području današnje Austrije 1835. godine. Specifičnost s obzirom na područje današnje Baranje, ali i cijele Mađarske, predstavlja sustav državnih matica koji je uveden 1894. godine, zbog čega su od 1895. godine i državne matice vodili državni matičari neovisno o vjeroispovijesti.²²

3.2. SPECIFIČNOSTI U ISTRAŽIVANJU MATIČNIH KNJIGA

¹⁸ V. Čučić, *Dubrovačke matične knjige – dragocjen izvor za povijesna istraživanja*, str. 2.

¹⁹ Patentom je određeno da se u knjigu rođenih/krštenih upisuje datum rođenja, ali su župnici prema običaju koji je postojao prije njegova donošenja, u tu rubriku upisivali datum krštenja. Kako bi se izbjegle nedoumice oko rođenja i krštenja djeteta, posebnim je Dekretom iz 1812. godine naređeno da se mora posebno unijeti datum rođenja ispred datuma krštenja.

²⁰ D. Vlahol, *Matične knjige u Povijesnom arhivu u Pazinu*, str. 280.

²¹ Prema Patentu Josipa II. u maticu krštenih upisivao se: datum, mjesto rođenja, ime djeteta, vjera, spol, zakonito ili nezakonito, roditelji i kumovi. Za roditelje se upisivalo ime i prezime te zanimanje, ime i djevojačko prezime majke, upisivalo se ime i prezime kumova te zanimanje, za maticu vjenčanih: godina, mjesec i dan vjenčanja, kućni broj, prezime i ime ženika, vjera, dob, slobodan ili udovac, ime i prezime nevjeste (mladenke), vjera, starost, ime i prezime te zanimanje kumova, a u knjizi umrlih: godina, mjesec i dan smrti, kućni broj, ime, vjera, spol i spol, a Dekretom dvorske pisarne iz 1788. godine podana je rubrika i za bolest ili izrok smrti.

²² S. Sršan, *Matične knjige za područje Historijskog arhiva u Osijeku*, str. 96.

Iako matične knjige sadrže građu pogodnu za istraživanje različitih vidova demografske povijesti, genealogije i onomastike, a zahvaljujući bogatoj antroponimskoj građi i različitim vidova povijesti svakodnevice i povijesti mentaliteta,²³ zbog svojih specifičnih obilježja zahtijevaju i drugi istraživački pristup, imajući pri tome u vidu metodološka ograničenja i poteškoće pri njihovoj analizi.

Na kvalitetu i kvantitetu izvora utječe i njihova starost jer što neki izvor dublje seže u prošlost vjerojatnost njegove očuvanosti opada. Osim što mogu nestati kompletne matične knjige za neko razdoblje (vidljivo i na primjeru Zmajevca), mogu nastati oštećenja i na dijelovima izvora koja su prouzrokovana prvenstveno biološkim procesima. Ta su oštećenja prvenstveno nastala zbog neadekvatnog čuvanje izvora (vlaga ili plijesan, kukci, glodavci, sl.).

Na odabir istraživačkih tema utječe i kvantiteta zapisanih podataka u matičnim knjigama. U neke su se matične knjige osim osnovnih podataka koji su se unosili u tražene rubrike, navodile i kraće biografije svećenika ili važni događaji iz života župe i istaknutih župljana, dok se u neke matice nisi zapisali ni osnovni podaci, primjerice u slučaju zmajevačke reformirane matične knjige vjenčanih dob zaručnika prilikom sklapanja braka).²⁴ „Bogatstvo“ sadržaja matičnih knjiga prvenstveno je ovisilo o svećeniku koji je vodio matične knjige i o njegovim „afinitetima“ tijekom zapisivanja podataka.

Drugu poteškoću u istraživanju matičnih knjiga može predstavljati i ortografska neujednačenost u pisanju imena i prezimena koja otežava npr. rekonstrukciju obitelji. Genealošku rekonstrukciju mogu otežavati i osobe s više imena, gdje se u ponekim upisima navode prvim, a u ponekim drugim imenom, zatim osobe koje su ime naslijedile unutar obitelji pa se u matičnoj knjizi pojavljuju osobe istog imena i prezimena, a često je i dubliranje upisa.

Matične knjige rođenih najčešće donose samo podatak o krštenju djeteta, ali ne i točan datum njegova rođenja. U većini matičnih knjiga (izuzetak čine samo reformirane matice) uglavnom nisu uneseni podaci o mrtvorodenoj djeci pa to dodatno otežava određenje broja rođenih. U matičnim knjigama vjenčanih može biti problematično što nedostaju sustavni podaci o ženiku ili nevjesti što otežava njihovu identifikaciju. Matična knjiga umrlih često oskudijeva

²³ Dubravka Božić Bogović, „Osobna imena u matičnoj knjizi krštenih župne matice Luč krajem 18. stoljeća, *Croatia Christiana Periodica*, vol. 35, br. 68., 2011., str. 59.

²⁴Ovi su podaci prvenstveno vidljivi u zapisima reformiranih matičnih knjiga. Tijekom istraživačkoga rada u reformiranoj matici (RVM) Suze nalaze se biografije svećenika koji su svoju službu vršili u Suzi. Reformirana matična knjiga (RVM) Kneževih Vinograda osim osnovnih podataka o župljanima, sadrži podatke vezane i uz izgradnju crkve, postavljanje zvonika i sl.

podacima o uzrocima smrti koji su se sustavno počeli voditi krajem 19. stoljeća. Često nije navedeno ni dob umrlog što dodatno otežavan rekonstrukciju dobne strukture umrlih.²⁵

Imajući u vidu sadržajna i metodološka ograničenja matičnih knjiga kao povijesnih izvora za proučavanje predstatističkih društava, nužno im je pristupati s odgovarajućim oprezom, vodeći računa da podaci dobiveni njihovom analizom nisu apsolutno točni brojevi, već reprezentativni uzorci demografskih pokazatelja koji mogu otkriti određene demografske trendove.²⁶ Zbog toga ukoliko to omogućava kvaliteta sačuvanog gradiva, uz matične knjige potrebno je koristiti i druge izvore.

3.3. NAJSTARIJE SAČUVANE REFORMIRANE MATIČNE KNJIGE ZMAJEVCA

Ne zna se točan podatak kada je počelo vođenje reformiranih matičnih knjiga u Zmajevcu. Sudeći prema povijesti zmajevačke helvetske reformirane crkve, ono se može datirati u ranija razdoblja, s obzirom na to da je prema reformiranoj kanonskoj vizitaciji iz 1817. godine mjesna reformirana zajednica osnovana početkom širenje reformacije, to jest u 16. stoljeću. Najstarije sačuvane formirane matične knjige potječu iz prve polovice 19. stoljeća²⁷. Danas se čuvaju u Arhivu Baranjske županije Mađarskog državnog arhiva Pečuhu. Matice nisu originali, već su prijepisi, odnosno tzv. parice. Proučavane matične knjige nalaze se u jednom fasciklu te nisu uvezane, već je posebno uvezana svaka godina, to jest za svaku godinu postoje posebno uvezane parice. Na kraju parice nalazi se pečat, potpis svećenika i sumirani podaci za svaku godinu. Ta je praksa primjenjivana kod sve tri matične knjige: kod matične knjige vjenčanih, matične knjige rođenih i matične knjige umrlih.

Najstarije sačuvane reformirane zmajevačke matične knjige obuhvaćaju razdoblje od 1827. godine do 1867. godine. Rukopis je u svim matičnim knjigama čitak. Svi su zapisi napisani mađarskim jezikom i kurzivnom humanistikom. Oštećenja teksta u vidu izbljeđenja tinte nisu prisutna u zapisima. Način zapisivanja u svim trima maticama je dosljedan – primijenjen je tabelarni način bilježenja podataka. Upisi teku kontinuirano, kronološkim

²⁵ Slaven Bertoša, „Puljske matične knjige kao izvor za povijest migracija: doseljenici iz središnje Hrvatske, Ugarske i slovenskih zemalja pod austrijskom vlašću (1613.-1817.)“, *Povijesni prilozi*, vol. 19, broj 19., 2000, str. 182.

²⁶ Dubravka Božić Bogović, *Rođenje, brak i smrt – stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću*, Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru, Beli Manastir, 2013., str. 117.

²⁷ Prema svjedočenju današnjega reformiranoga svećenika Györgya Varge, u zmajevačkom parohijfkom arhivu čuvale su se i reformirane matične knjige iz 18. stoljeća, ali njih su tijekom Drugoga svjetskoga rata kao potpalu koristili sovjetski vojnici.

slijedom, naknadnih upisa nema. Sve su tri matične knjige potpune - ne nedostaju godine u njihovom bilježenju.

Kako je cilj istraživanja na temelju podataka iz matičnih knjiga reformirane zmajevačke župe, uz primjenu kvantitativnih, statističkih i deskriptivnih metoda, proučiti demografsku strukturu toga stanovništva u prvoj polovici 19. stoljeća, kako bi se na konkretnom primjeru ukazalo na mogućnosti i ograničenja korištenja matičnih knjiga kao povijesnih izvora, rad je ograničen samo na promatrano razdoblje zaključno s 1850. godinom. Zapisi nastali nakon te godine nisu uključeni u analizu zbog vremenske ograničenosti rada koja se odnosi na prvu polovicu 19. stoljeća. Demografska se analiza stanovništva vrši temeljem zapisa matičnih knjiga jer one donose najpotpunije i najsustavnije podatke o zmajevačkom reformiranom stanovništvu u promatranom razdoblju.

4. ZMAJEVAC U PRVOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

Naselje Zmajevac geografski je smješteno na prostoru južne Baranje. Nalazi se u blizini Dunava, istočno od Branjina Vrha i sjeveroistočno od Kneževih Vinograda.²⁸ U 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća ono je bilo u sastavu Beljskoga vlastelinstva.²⁹ U istom razdoblju trećinu prostora obuhvaćala su brda, a ostatak su činile ravnice,³⁰ livade i bogate šume. Zbog svoga povoljnog geografskog položaja i razvijenog gospodarstva, selo je u 14. stoljeću proglašeno trgovištem, a 16. prosinca 1841. godine Ferdinand V. (1793.-1875.) Zmajevac je proglasio gradom.³¹ Popis Beljskoga vlastelinstva iz 1824. godine navodi da u selu žive dva naroda – Nijemci, katolici i Mađari, reformirani. Stanovništvo Zmajevca živjelo je od poljodjelstva, vinogradarstva i stočarstva, a sitni su posjednici tražili posao u tegljenju brodova uz Dunav.³² O vjerskom se životu žitelja može saznati iz katoličkih i reformiranih kanonskih vizitacija.

Crkveno-administrativno gledano naselje je s cijelom južnom Baranjom pripadalo Pečuškoj biskupiji. Do osnivanja rimokatoličke župe Našašća sv. Križa, naselje je bilo filijala

²⁸ Károly Lábadi, *Drávaszög ábécé*, Drávaszög Alapítvány, Eszék-Budapest, 1996., str. 501.

²⁹ D. Božić Bogović, *Osobna imena u matičnoj knjizi krštenih župne matice Luč krajem 18. stoljeća*, str. 59.-68.

³⁰ Stjepan Sršan, *Baranja 1785. godine*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 1999., str. 129.

³¹ Károly Lábadi, *Egyházak alsó-Baranyában és Szlavóniában*, HunCro Médiaközpont Kft., Eszék, 2012., str. 112.

³² Stjepan Sršan, *Stanovništvo i gospodarstvo Baranje 1766. i 1824. godine*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 2002., str. 68.

više župa o čemu se doznaje iz *Kanonskih vizitacija*³³ Pečuške biskupije – prema biskupskom pohodu iz 1729. godine filijala je župe Topolje, a prema vizitaciji iz 1738. godine pripadalo je župi Draž.³⁴ Osnivanjem zmajevačke župe Našašća svetoga Križa 1752. godine pripojene su joj šest filijale (Podolje, Batina, Kneževi Vinogradi, Kotlina, Suza, Kamenac) od kojih je u promatranom razdoblju samo Batina postala samostalnom župom.³⁵ Kanonska vizitacija koju je obavio 1810. godine Josip Király donosi podatke o opremljenosti crkve primjerice: o broju oltara, o svetištu, sakristiji, o bogoslužju (vrijeme održavanja svetih misa, izlaganje euharistijskog sakramenta),³⁶ o procesijama i o podjeli bolesničkoga pomazanja.³⁷ Prema zapisima vizitacije iz 1829. godine koji je obavio Ignacije Szepesy donosi se temeljiti opis crkve i župnoga ureda te njihove opremljenosti. Više je pažnje posvećeno opisu naroda koji živi u selu (Mađari, Nijemci). Iz ove se vizitacije doznaje da je župa imala knjižnicu, a da je u mjestu djelovala i pučka (trivijalna) škola za katolike, koja je bila spojena s kućom učitelja te postojala je i posebna pučka škola za reformirano stanovništvo.³⁸

O osnivanju i izgradnji reformirane crkve u Zmajevcu svjedoči kanonska vizitacija superintendanta i biskupa Gábora Báthorya koji je vizitirao mjesto 1817. godine. Nisu poznati točni podaci o osnivanju reformirane helvetske crkve u Zmajevcu, ali se u zapisu navodi da se ono dogodilo vrlo rano i to u vrijeme proširenja reformacije na području Ugarske u 16. stoljeću kada je u Zmajevcu postojala tzv. „Reformata Ekkla“. Reformirana je crkva sagrađena 1669. godine od glinenih cigli pa je za vrijeme posjeta superintendanta bila u lošem stanju, dok izgradnja crkvenoga tornja datira u 1794. godinu. Vizitacija donosi podatke i o opremljenosti crkve kao i o izgledu parohijskoga ureda³⁹. Prezbiterijska su vijeća odlučivala o učestalosti održavanja misa nedjeljom i običnim danima tijekom tjedna. Zapis donosi podatke i o discipliniranju vjernika. Ljudi koji su psovali ili koji su obeščastili ženu bili su predani lokalnom sudu, u čijoj je nadležnosti bilo kažnjavanje prijestupnika. Biskup vizitator je dao i pojedine upute svećeniku i dekanu koji su djelovali u zmajevačkoj parohiji. Među njima se

³³ O kanonskim vizitacijama južne Baranje vidi u: Dubravka Božić Bogović, *Katolička crkva u južnoj Baranji u 18. stoljeću – iz zapisa kononskih vizitacija*, Ogranak Matice hrvatske Beli Manastir, Beli Manastir, 2009.

³⁴ Stjepan Sršan, *Kanonske vizitacije – Baranja (1729.-1810.)*, knjiga 1, ur. Stjepan Sršan (Osijek, 2003), 11, 35.

³⁵ Josip Brüstle, *Povijest katoličkih župa*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 1999., 180.-182.

³⁶ Eldina Lovaš, „Vjerski život katolika baranjskih župa i filijala u prvoj polovici 19. stoljeća na temelju zapisa kanonskih vizitacija“, *Godišnjak ogranaka Matice hrvatske u Belom Manastiru*, svezak 9, Ogranak Matice hrvatske Beli Manastir, Beli Manastir, 2013., str. 53.-64.

³⁷ *Kanonske vizitacije – Baranja (1729.-1810.)*, (ur. Stjepan Sršan), knjiga 1, Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 2003., str. 317.-318.

³⁸ *Kanonske vizitacije – Baranja (1729.-1810.)*, (ur. Stjepan Sršan), knjiga 2, Državni arhiv u Osijeku, Osijek, Osijek, 2003, str. 96.-121.

³⁹ „*A bizalom pecséte alatt*“, *Két püspöki vizitáció (1817 és 1885) és a legújabb kori levéltári dokumentumok*, svezak 1., Exodus, 2004., str. 189.-192.

navodi da im je glavna zadaća bila da zavađene bračne parove pomire te da rivalstvo među vjericima svede na minimum.⁴⁰

5. BRAKOVI U ZMAJEVCU U PRVOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

Najstariji zapisi reformirane matične knjige vjenčanih datiraju iz 1827. godine. Matična knjiga vjenčanih u cijelosti je pisana mađarskim jezikom, a njezini su upisi bilježeni u tabelarnim obliku. Rukopis matice vjenčanih vrlo je čitak, a njezini su podaci uredno evidentirani. Osim datuma vjenčanja, u maticu unosili su se i podaci o ženicama. Mladenci su se identificirali imenom i prezimenom, bračnim statusom, imenima roditelja, ali o njihovom dobu pri sklapanju braka nema podataka, kako za mladoženju, tako i za nevjestu.

U matičnu knjigu vjenčanih bilježili su se i datumi objave braka. Svi su brakovi tri puta bili objavljeni prije nego što su ih mladenci sklopili, primjerice: *Mihály Szabó* i *Sofia Negyedi* sklopili su brak 5. studenoga 1828. godine, a svećenik je brak objavio tri puta - 8., 19. i 26. listopada 1828. godine.⁴¹ Osim o datumu objave, matična knjiga vjenčanih donosi podatak i o tome tko je dao potvrdu za sklapanje braka. *Sándor Lazi* i *Éva Hampó* sklopili su brak 12. studenoga 1828. godine, a potvrdu za njihov brak izdao je zmajevački svećenik.⁴² Ime i prezime oca bilježeno je samo kod nevjeste, dok zapisi o imenu i prezimenu majki ne donose podatke. Za promatrano razdoblje od 257 upisa u 82,87% slučajeva se navodi ime i prezime oca. Izuzetak u upisima činile su samo udovice kod kojih se nije navodilo ime i prezime oca, već se upisivao podatak o pokojnom suprugu, primjerice: *András Lenti* oženio se 6. prosinca 1831. godine s *Évom Subom*, udovicom *Andrása Uszodija*.⁴³ U promatranom razdoblju takvih je slučajeva bilo 34, odnosno 13,22% od ukupnoga broja zapisa.

U matičnu su se knjigu vjenčanih u promatranom razdoblju upisivala i imena dvojice kumova. Zapisi o kumovima opširnije podatke donose samo onda, ako je kum imao isto ime kao recimo i njegov otac, onda se dao atribut stariji/mlađi, primjerice: kao jedan od kumova

⁴⁰ Zoltán Fabián, „A vörösmarti református egyház története (1547.-1910.)“, *Rovátkák*, broj 4., Horvátország Magyarok Demokratikus Közössége Eszék, 2013., str. 18.

⁴¹ MNLBaLIV.439

⁴² Isto

⁴³ Isto

kod vjenčanja *Josefa Mészara* i *Judith Pilisi*, koji su sklopili brak 6. studenoga 1833. godine, navodi se *Mihály Pilisi, stariji*.⁴⁴ Opširiniji su podaci o kumovima i kada je jedan od kumova bio udovac – u tom slušaju navodilo se ime pokojne supruge. Matična knjiga ne donosi podatke o mjestu održavanja vjenčanja, ali se pretpostavlja da su se ona održavala isključivo u crkvi jer drugih pogodnih prostora za održavanje ceremonijala reformirano stanovništvo je imalo.

Tablica 1. Načini identifikacije mladenaca u matičnoj knjizi vjenčanih (MNLBaLIV.439)

	Ime i prezime	Dob	Bračni status
Ženik	100%	0%	33,07%
Nevjesta	100%	0%	43,96%

Iz tabelarnih podataka uočljivo je da se mladenci najčešće indentificiraju prema njihovim imenima i prezimenima jer u oba slučaja, i kod ženik, i kod nevjeste, iznosi 100% od ukupnoga broja upisa. Bračni se status mladenaca bilježio rjeđe. Prema podacima matične knjige vjenčanih važniji je bio bračni status nevjeste od bračnoga statusa ženika, a što je vezano uz patrijarhalno društvo i položaj žene u tom društvu. Bračni se status uvijek bilježio kod oba mladenca, ako su prethodno bili udovci, a taj se status dodatno utvrdio navođenjem imena i prezimena pokojnih supružnika.

Identifikacija mladenaca prema njihovoj dobi je nemoguća jer tijekom promatranog razdoblja ne postoji ni jedan upis o tome. Iako se dob mladenaca direktno ne navodi, prema odredbama *Kanona* koji je donesen na koncilu u Kneževim Vinogradima 1576. godine. Trideset i četvrta točka toga dokumenta donosi jasne odredbe o dobu mladenaca koji žele sklopiti braka. Prema toj točki svećenici nisu smjeli vjenčati djevojke s mladićima, ako nisu napunile svoju 14. godinu života, niti su se smjele vjenčati djevojke sa starijim i zrelijim muškarcima, ako nisu napunile 16. godinu života. Ako je netko tu odredbu prekršio, bio je udaljen sa službe. Ista ta točka određuje da se ne vjenčaju ljudi različite dobne skupine, niti različita društvena statusa jer to dovodi do narušavanja braka i u konačnici do preljuba.⁴⁵ Identifikacija mladenaca prema

⁴⁴ Isto

⁴⁵ *Articuli consensus Christianarum quibus universitas Fratrorum subscripsit Herceg-Szölösini in Baronia, A keresztény egyházközösségek egyezményének cikkelyei, melyet a testvérek egyesülete aláírt Hercegszölösön, Baranyában*), vidi u: Albert Kovács, *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*, 15. kötet, Protestans Theologiai Könyvtar, Budapest, 1881. str. 13.

imenu i prezimenu oca moguća je samo kod nevjeste jer kao što se već gore navodilo, takvi se podaci za ženike nisu unosili u matičnu knjigu vjenčanih.

5.1. GODIŠNJA, SEZONSKA I MJESEČNA RASPODJELA VJENČANJA

Za razliku od Katoličke crkve, reformirana crkva vjenčanje ne smatra sakramentom. Podjela sakramenata u Katoličkoj Crkvi vršila se pod određenim pravilima, a od toga nije bila izuzeta ni ženidba. Ceremonijal vjenčanja održavao se po određenim liturgijskim pravilima.⁴⁶ Crkva je osim načina dodjele sakramenta, određivala i dijelove godine u kojima je odobravalala i „zabranjivala“ sklapanje brakova. Brakovi se nisu mogli sklapati u vrijeme Došašća, odnosno od prve nedjelje Došašća do Božića, i za vrijeme Korizme, od Pepelnice do Uskrsne nedjelje⁴⁷.

Slično Katoličkoj Crkvi, reformirana je crkva preko *Kanona*, koji su doneseni na koncilu u Kneževim Vinogradima, odredila pogodne i nepogodne dana za održavanje vjenčanja. Prema njima zabranjeno je bilo sklopiti brak nedjeljom zbog pijanstva i razvratništva koja su uzrokovana svadbom. Nije bilo dopušteno sklopiti brak ni subotom jer su ljudi zbog subotnje svadbe u nedjelju bili još pod utjecajem alkohola, ali ni ponedjeljak zbog zanemarivanja vrijednost i svetosti nedjeljnoga dana. Zbog toga se predložilo da se vjenčanja održe tijekom tjedan, po mogućnosti srijedom ili četvrtkom.⁴⁸ *Kanoni* izriču da sklapanje braka treba biti javni čin te da ga treba predvoditi starija muška osoba. Osim braka i zaruke su trebale biti javne, a svećenik bez potvrde o podobnosti mladenaca za brak, nije mogao održati vjenčanje.

Prvi brak koji je zabilježen u najstarijoj sačuvanoj reformiranoj matičnoj knjizi vjenčanih sklopljen je 7. studenoga 1827. godine između *Mihály* *Bodnára* i *Susanne Haraszti*. Zadnji brak u promatranom razdoblju sklopili su 6. studenoga 1850. godine *József Kováts* i *Éva Szegedi*, udovica *Józsefa Gyurke*.⁴⁹ Broj sklopljenih brakova među zmajevačkim reformiranim stanovništvom u prvoj polovici 19. stoljeća varira. Između 1830. i 1850. godine u Zmajevcu među reformiranim stanovništvom sklopljeno je 224 brakova. U promatranom razdoblju najmanje ih je sklopljeno 1842. i 1848. godine, njih svega 5 (2,23% ukupnoga broja upisa). Mali broj brakova koji je sklopljen 1848. godine može se djelomično objasniti i izbijanjem

⁴⁶ István Előd, *Katolikus dogmatika*, Szent István Társulat, Budapest, 1978., str. 25.

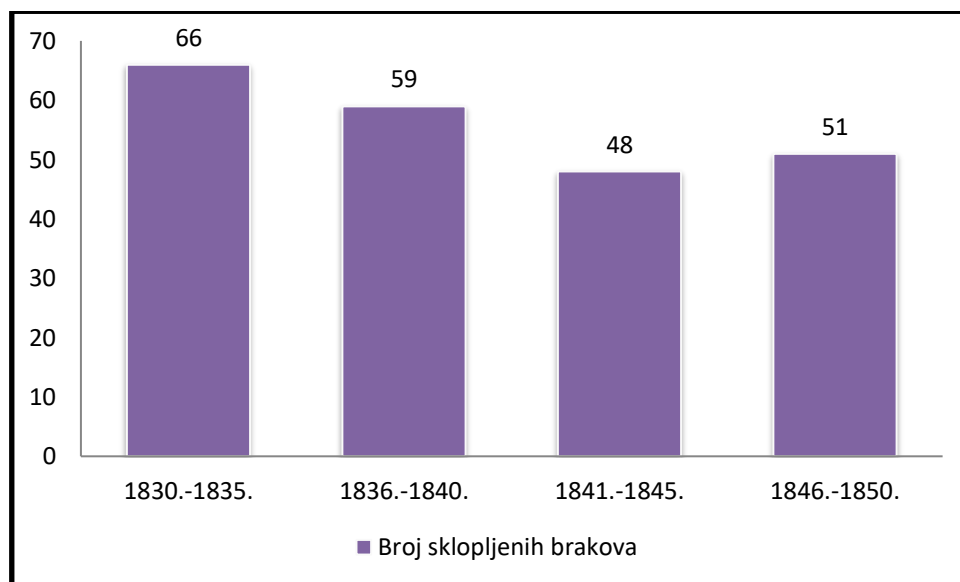
⁴⁷ Maja Katušić, *Društvena i demografska struktura Kotora u 18. stoljeću*, str. 89.

⁴⁸ A. Kovács, *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*, str. 12.

⁴⁹ MNLBaLIV.439

revolucije u Ugarskoj jer je velik broj muškaraca i s područja današnje Baranje sudjelovalo u revolucionarnim zbivanjima. Maksimum u sklapanju brakova dosegnut je 1833. i 1849. godine, kada je godišnje sklopljeno 15 brakova (6,69%).

Grafikon 1. Broj sklopljenih brakova u Zmajevcu po petogodišnjim razdobljima (MNLBaLIV.439)

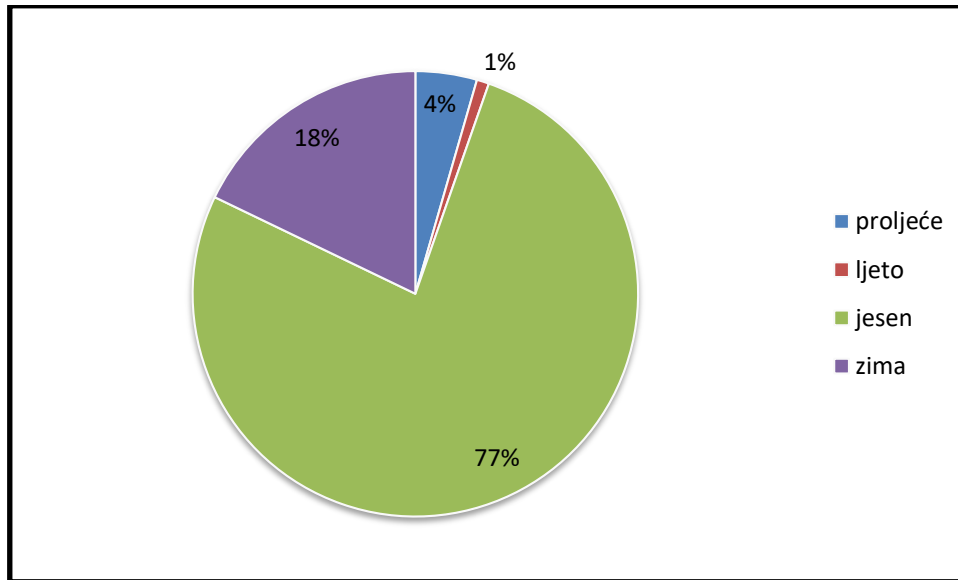
Prema prikazanim se podacima iz grafikona može uočiti da se broj brakova među zmajevačkim reformiranim stanovništvom u prvoj polovici 19. stoljeća postupno smanjivao. Najveći je broj brakova, njih 66 (29,46% ukupnoga broja upisa), sklopljeno između 1830. i 1835. godine, a nakon početnoga maksimuma dolazi do postupnog pada koji je svoj minimum dosegnuo između 1841. i 1845. godine, sklapanjem 48 brakova (21,42% ukupnoga broja upisa). U sljedećem petogodišnjem razdoblju dolazi do neznatnog povećanja broja sklopljenih brakova, kada je u odnosu na prethodno razdoblje, između 1846. i 1850. godine sklopljeno tri braka više, to jest broj sklopljenih brakova povećao se za 1,34%.

Na sezonsku raspodjelu vjenčanja među reformiranim stanovništvom rurarskih prostora utjecale su prvenstveno gospodarske aktivnosti. Za seosko poljodjelsko stanovništvo za sklapanje brakova bila su povoljnija razdoblja prije i osobito nakon završetka poljodjelskih radova. Smanjenje obveza i obilje uroda omogućili su i raskošnije svadbene svečanosti.⁵⁰

⁵⁰ Nenad Vekarić, Irena Benyovsky, Tatjana Buklijaš, Maurizio Levak, Nikša Lučić, Marija Mogorović, Jakša Primorac, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća)*, Zagreb - Dubrovnik, 2000., str. 51.

Razdoblje između kasnog proljeća i rane jeseni zbog obilja poljodjelskih poslova bilo je nepovoljno za održavanje svadbenih svečanosti koje su mogle potrajati i po nekoliko dana.⁵¹

Grafikon 2. Udio sklopljenih brakova prema godišnjem dobu (MNLBaLIV.439)

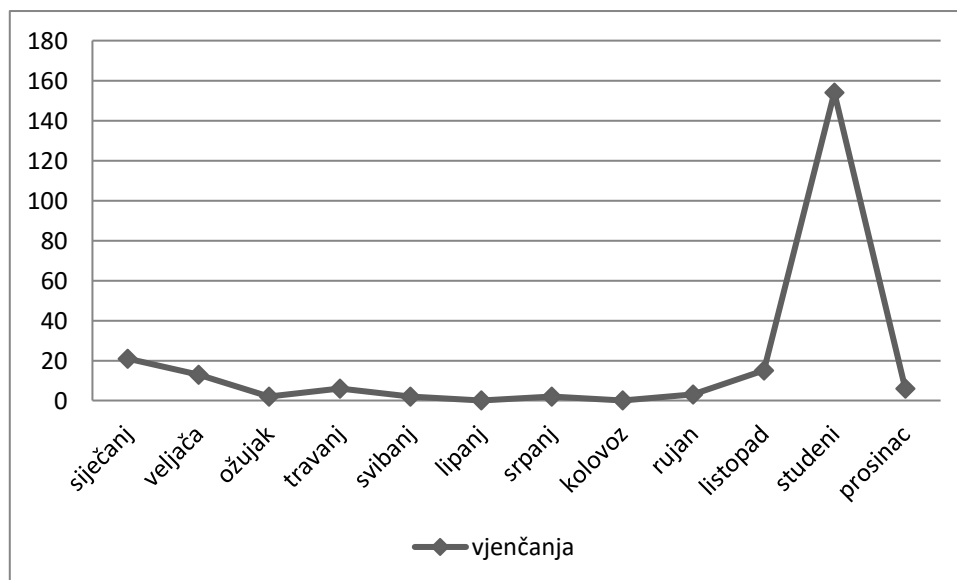
Prema dodacima grafikona vidljivo je da je najveći broj brakova među reformiranim zmajevačkim stanovništvom u prvoj polovici 19. stoljeća sklopljeno tijekom jeseni, njih 172 (77%), a minimum u sklapanju brakova spada u ljetne mjeseci kada je od 224 braka, ljeti sklopljena samo 2 (0,89%) i to oba u srpnju. Prvi je brak sklopljen 15. srpnja 1840. godine između *Jánosa Hertzega* i *Anne Theodorivits*, a drugi je sklopljen 5. srpnja 1849. godine kada su se vjenčali *János Hangya* i *Éva Király*, udovica *Sándora Beditsa*.⁵²

U prvoj polovici 19. stoljeća mjeseci s maksimumom vjenčanja bili su studeni (68,75% ukupnog broja vjenčanja), siječanj (9,37%) i listopad (6,69%), dok je najmanje sklopljenih brakova bilo u ožujku, svibnju i srpnju (svega 2 braka, to jest 0,89% od ukupnoga broja) i rujnu (svega 3 braka, to jest 1,33% od ukupnog broja). Tijekom lipnja i kolovoza nije sklopljen ni jedan brak.

⁵¹ D. Božić Bogović, *Rodenje, brak i smrt*, str. 67.

⁵² Isto

Grafikon 3. Raspodjela vjenčanja po mjesecima u Zmajevcu u prvoj polovici 19. stoljeća
(MNLBaLIV.439)

Iz navedenih podataka može se zaključiti da su na sezonsku raspodjelu vjenčanja u Zmajevcu utjecali gore navedeni čimbenici koji su se manifestirali kroz gospodarske aktivnosti karakteristične za poljodjelska društva. Ovakvom se raspodjelom vjenčanja tijekom godine Zmajevac uklapa u trendove zemalja sjeverne Europe kojima je u istom razdoblju prevladavao jesenski maksimum, dok je za zemlje srednje i sjeverozapadne Europe bio karakterističan proljetno-jesenski maksimum⁵³.

5.2. PROSJEČNA DOB I BRAČNI STATUS ZARUČNIKA

Dob zaručnika u vrijeme sklapanja braka uvjetovana je nizom čimbenika koji su najčešće gospodarske, socijalne, biološke, kulturne i tradicijske prirode⁵⁴. Na sklapanje brakova utjecala je i smrt roditelja - smrt majke više je ubrzavala ženidbu djece nego smrt oca, a smrću se roditelja više ubrzavala udaja kćeri nego ženidba sina.⁵⁵ Kao jedan od važnih čimbenika pri sklapanju braka ističe se i materijalna sigurnost kao preduvjet za osnivanje bračne zajednice

⁵³ N. Vekarić, I. Benyovsky, T. Buklijaš, M. Levak, N. Lučić, M. Mogorović, J. Primorac, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća)*, str. 51.

⁵⁴ Ildikó Husz: *Család és társadalmi reprodukció a 19. században. Történeti-szociológiai tanulmány egy Buda-környéki mezőváros társadalmáról a családszerkezet változásának tükrében*. Osiris, Budapest, 2002., str. 55.

⁵⁵ N. Vekarić, I. Benyovsky, T. Buklijaš, M. Levak, N. Lučić, M. Mogorović, J. Primorac, *ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća)*, Zagreb - Dubrovnik, 2000., str. 50.

što se uglavnom povezivalo s osamostaljenjem mladog bračnog para, a time i pretpostavljalo ekonomsku samostalnost.⁵⁶

Iako je prema učenju brak zajednica koju sklapaju slobodnom voljom muškarac i žena bez utjecaja ili prisile okoline, česti su bili dogovoreni brakovi između roditelja zaručnika. Razlozi takvih brakova bili su najčešće gospodarske prirode, ali na to je mogla utjecati i želja pojedinaca za napredovanjem na društvenoj ljestvici. Bračnim su se ugovorima mogli unaprijed dogovoriti brakovi i bez znanja budućih zaručnika. Njih su najčešće primjenjivali roditelji koji su svoju djecu htjeli lišiti slobodnoga izbora životnoga partnera. Bračni ugovori i brakovi više su došli do izražaja među imućnijim stanovništvom, odnosno plemstvom.⁵⁷ Među seoskim stanovništvom dogovoreni brakovi bili su rijetki te je zaručnike karakterizirala slobodna volja pri izboru životnih partnera.

Tradicijski gledano, mladići i djevojke u brak su stupali vrlo rano, prvenstveno zbog zadaće braka, a to je rađanje djece. Kako bi se što bolje iskoristila fertilna dob žene, u brak se stupalo ranije.⁵⁸ Osiguravanje potomaka/nasljednika i nije bilo jednostavno zbog učestale smrtnosti dojenčadi i djece zbog nehygijenskih uvjeta života, ali i zbog čestih bolesti i epidemija, a puno je dojenčadi umrlo i tijekom, ali i poslije poroda.⁵⁹ Zbog različitih spolnih uloga, muškarci su u prosjeku nešto kasnije stupali u brak jer je muškarac bio taj koji imao ulogu u osiguravanju egzistencije obitelji.⁶⁰

Matična knjiga vjenčanih ne donosi ni jedan podatak o dobi mladenaca. Iako o dobi mladenaca matična knjiga reformiranih ne donosi podatke, svećenik je uglavnom upisivao podatke o bračnom statusu mladenaca. Od 224 braka u promatranom razdoblju status ženika navedeno je 85 puta (37,94% ukupnoga broja upisa), a status nevjeste 110 puta (49,10% ukupnoga broja upisa), što znači da je 11,16% više upisa o statusu nevjeste u odnosu na status ženika. Dobiveni podatak svjedoči o tome da je u reformiranoj zajednici bio važniji podatak o bračnom statusu nevjeste pri sklapanju braka, nego bračni status ženika.

⁵⁶ D. Božić Bogović, *Rođenje, brak i smrt*, str. 70.

⁵⁷ M. Katušić, *Društvena i demografska struktura Kotora u 18. stoljeću*, str. 63.-89.

⁵⁸ Isto

⁵⁹ Attila Melegh, *Kiskunhalas népesedéstörténete a 17. század végétől a 20. század elejéig*. (KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének Kutatási Jelentései 65.), KSH NKI, Budapest, 2000., str. 76

⁶⁰ D. Božić Bogović, *Rođenje, brak i smrt*, str. 71.

Prilikom bilježenja njihova bračna statusa ženici se pojavljuju u upisima kao udovci i kao mladići, dok se za upis bračnog statusa nevjeste koristilo četiri različita oblika. One su se upisivale kao udovice, kao neudane, kao siročad ili kao siročad i neudane osobe.

Tablica 2: Bračni status mladenaca upisnih u matičnu knjigu vjenčanih

(MNLBaLIV.439)

Spol	Ženik		Nevjesta			
	mladić %	udovac %	neudana %	udovica %	siroče %	neudana i siroče%
Postotak	29,01	8,03	27,67	13,83	5,35	2,23

Prema tabelarnim podacima vidljivo je da je najveći broj muškaraca u Zmajevcu u prvoj polovi 19. stoljeća među reformiranim stanovništvom u brak stupio kao mladić (29,01% ukupnoga broja upisa), a djevojke kao neudane osobe (27,67% ukupnoga broja upisa). Što se odnosa udovaca i udovica tiče, prema upisima matične knjige vjenčanih u brak je stupilo 5,8% više udovica, nego udovaca. Taj se podatak može objasniti i većim životnim vijekom žena jer su muškarci u prosjeku zbog poslova koji su obavljali tijekom života ranije umirali, nego žene.

5.3. PONOVRNO SKLOPLJENI BRAKOVI

Brak je u najčešće završavao smrću jednog od supružnika, ali kako reformirana crkva na vjenčanje nije gledala kao na sakrament, bili su dopušteni i razvodi. *Kanoni* iz 1567. godine navode da budući supružnici zaruke i brak trebaju sklopiti bez ljutnje i ne smiju sklopiti brak, dok se nisu pomirili, ali ako nesuglasice i netrpeljivost među supružnicima javljaju i tijekom njihova bračnoga života te se nađu opravdani razlozi za njihovu rastavu, rastava bi im se odobrila. Kanonske vizitacije iz 1817. godine za Zmajevac navode da je jedan od glavnih zadataka svećenika bio i pomirenje zavađenih bračnih parova, to jest u tom su razdoblju svećenici zahvaljujući svojoj službi djelovali i kao bračni savjetnici.

Iako je među reformiranim stanovništvom službeni razvod braka dopušten, uzrok ponovno sklopljenih brakova prema zapisima matice vjenčanih je smrt jednog od supružnika. Brak je najčešće završavao smrću supruga na što su utjecali prosječno kraći životni vijek muškaraca i to što je dob muškaraca prilikom sklapanja braka bila prosječno viša od dobi žena. Osim toga, muškarci su češće stradavali nezgodom ili nasilnom smrću zbog načina života i

poslova koji su obavljali. Smrću supruga smanjivalo se ili se čak i onemogućivalo osiguravanje materijalne egzistencije supruge i djece u obitelji.⁶¹ Najčešći razlog zbog koje su žene ponovno sklapale brak je bilo osiguravanje egzistencijalne sigurnosti, dok su muškarci u drugi brak stupili kako bi osigurali brigu o kućanstvu i skrb o djeci iz prvoga braka.

U prvoj polovici 19. stoljeća među reformiranim stanovništvom u 19 slučajeva (8,48% ukupnih upisa) ponovno je sklopljen brak u kojem su se i ženik i nevjesta odlučili za novu bračnu zajednicu zbog smrti supružnika. Prvi takav brak u promatranom razdoblju sklopljen je 14. veljače 1831. godine, kada je udovac *János Varga* oženio *Juliannu Vargu*, udovicu *Jánosa Varge*. U šest je slučajeva (2,67% ukupnoga broja upisa) zabilježeno da se udovica udala za ženika koji je imao bračni status mladića, dok je u trima slučajevima (1,33% ukupnoga broja upisa) udovac oženio nevjestu koja je imala bračni status neudane osobe.

6. ROĐENJA I KRŠTENJA U ZMAJEVCU U PRVOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

Najstariji sačuvani zapis reformiranih matičnih knjiga je matica rođenih koji datira iz 1827. godine. U njoj su podaci u cijelosti upisani na mađarskom jeziku, a bilježeni su u tabelarnom obliku. U matičnu su se knjigu rođenih u promatranom razdoblju, osim o datumu krštenja djeteta, unosili podaci i o datumu rođenja. Općenita specifičnost reformiranih matičnih knjiga rođenih je u tome da su se u njih upisivala i mrtvorodeno djeca. Dvadeset i treća točka *Kanona* iz Kneževih Vinograda odredio je da svećenici vode jedan „katalog“ u kojem će zapisati svu krštenu djecu, upisavši kod svakog datum krštenja i ime djeteta. Primjerice te su popise svećenici trebali sačuvati za buduće generacije.⁶²

Osim podataka o datumu rođenja i krštenja, upisi su sadržavali ime, prezime i spol djeteta te ime i prezime djetetova oca i majke. Navodila su se i imena kumova. U Zmajevcu svako je dijete imalo po dva krsna kuma, unatoč tome što je u reformiranoj zajednici bila praksa da dijete ima i do 17 kumova. Uzrok tomu je što su se u maticu rođenih kao kumovi upisali svi rođaci koji su bili prisutni na krštenju.

⁶¹ D. Božić Bogović, *Rođenje, brak i smrt*, str. 75.

⁶² A. Kovács, *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*, str. 25.

U promatranom razdoblju nije rođeno ni jedno nezakonito dijete, ali se pretpostavlja da bi se kod njegova upisa primjenjivala slična praksa kao i kod katoličkoga stanovništva – navelo bi se ime i prezime majke, imena i prezimena kumova, dok bi rubrika koja se odnosi na oca ostala prazna. U iznimnim slučajevima i na izričit zahtjev oca, i kod takve se djece moglo navesti ime muškoga roditelja, ali ti su primjeri vrlo rijetki. Prema zapisu reformirane kanonske vizitacije slično je postupao i zmajevački svećenik Josef Zenthe koji o svojoj praksi svjedoči u kanonskim vizitacijama. Kod rođenja blizanaca u matičnoj je knjizi rođenih uvijek navedena napomena da se radi o rođenju dvoje djece. Svećenici koji su krstili djecu nisu posebno naznačeni, već bi se ime svećenika posebno bilježilo u vrijeme njegova dolaska u župu, odnosno kada bi započeo svoju vjersku službu. U Zmajevcu nije zabilježen ni jedan slučaj krštenja odrasle osobe.

Kod mrtvorodne djece samo je upisan spol djeteta te ime roditelja. Najčešće je upisano ime i prezime oba roditelja. U promatranom razdoblju u Zmajevcu prema podacima upisa bilo je 13 mrtvorodeno djece (1,85% ukupnoga broja upisa). Od njih su pet bile djevojčice, a osmorica dječaci. Od 13 upisa, samo se u tri slučaja ne navodi ime i prezime majke. Primjerice 1832. godine pri upisu mrtvorodenoga sina *Jánosa Rátza* i *Mihály* *Nagya* te 1846. godine kada je u maticu rođenih upisan mrtvorodeni sin *Sándora Borsosa*.⁶³ Kod upisa takve djece, navodilo se je li dijete bilo naknadno kršteno ili ne. U Zmajevcu je u promatranom razdoblju u matici rođenih navedeno da je od njih 13 sedmero naknadno primilo sakrament krštenja, dok su dugi ostali bez njega.

Trideset i sedma točka spomenutih *Kanona* donosi odredbe koje su se odnosile na mjesto održavanja krštenja. Prema tome određeno je da se krštenje treba održati u crkvi u prisustvu roditelja i rodbine. Izuzetak su činila samo ona mjesta u kojima nije postojala crkva ili drugo pogodno mjesto za održavanja krštenja. U tim se slučajevima dijete moglo krstiti na bilo kojem mjestu, osim u krčmi. Krstitelj je tijekom krštenja trebao biti trijezan, a samo krštenje trebalo je biti dostojanstven čin.⁶⁴ O tome svjedoči i kanonska vizitacija iz 1817. godine iz kojeg se saznaje da je zmajevački župnik Jozef Zenthe podjelu sakramenta krštenja uvijek vršio u crkvi. Izuzetak su činila samo djeca koja su bila u smrtnoj opasnosti, njih je krstio i u župnom dvoru.⁶⁵

⁶³ MNLBaLIV.439

⁶⁴ Kovács, *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*, str. 14.

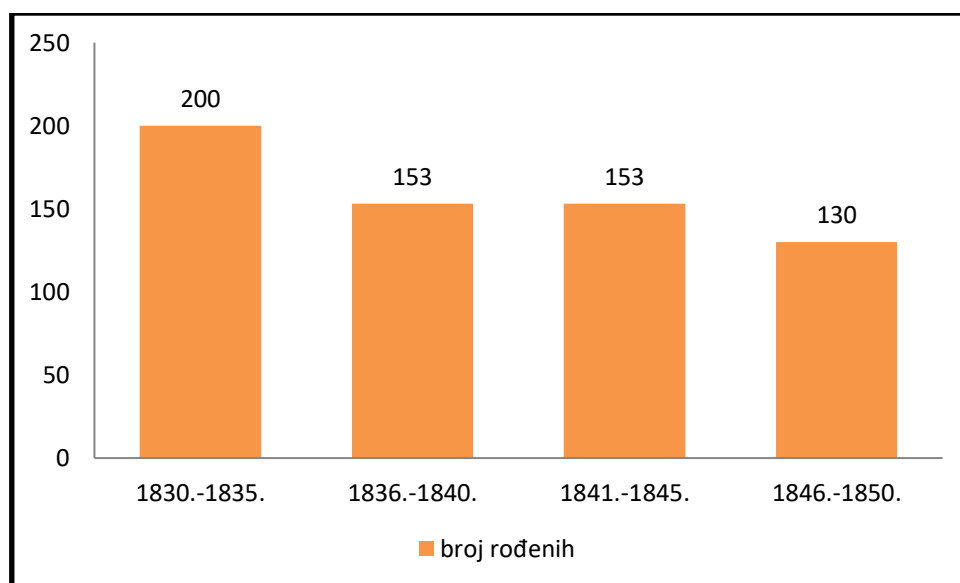
⁶⁵ „*A bizalom pecsétje alatt*“, str. 193.

6.1. GODIŠNJA, MJESEČNA I SEZONSKA RASPODJELA ROĐENJA

Na natalitet neke zajednice utječe niz čimbenika koji se mogu podijeliti u tri skupine. Prvu skupinu čine biološko-medicinski čimbenici, koje određuje: začće, uspješnost poroda, sterilitet, prosječna dob stupanja u brak, dobna struktura stanovništva i slično. Drugu skupinu čine društveni i gospodarski čimbenici koji se očituju u: materijalnom uvjetu života, razini obrazovanja i gospodarskog razvoja, položaju žene u društvu, kontroli rađanja, mortalitetu i slično. Treća je skupina određena psihološkim čimbenicima, kao što su društvene norme reprodukcije, stavovi obitelji i pojedinaca, osjećaj sigurnosti i drugo.⁶⁶

Matica rođenih u promatranom razdoblju bilježi 702 upisa rođenja djece. Prvi se upis rođenih odnosi na *Ferenca Vargu*, sina *Györgya Varge* i *Susanne Szurmo*, koji je kršten 2. studenoga 1827. godine. U upisima se kao krsni kum navodi *János Jakab*, dok je kao kuma upisana *Éva Meszáros*.⁶⁷ Broj rođene djece u promatranom razdoblju vođen je kronološkim redom, naknadnih upisa nije bilo. Matica za svaku promatranu godinu donosi broj rođenih.

Grafikon 4. Broj rođenih u Zmajevcu između 1830. i 1850. godine (MNLBaLIV.439)

⁶⁶ D. Božić Bogović, *Rođenje, brak i smrt*, str. 41.

⁶⁷ MNLBaLIV.439

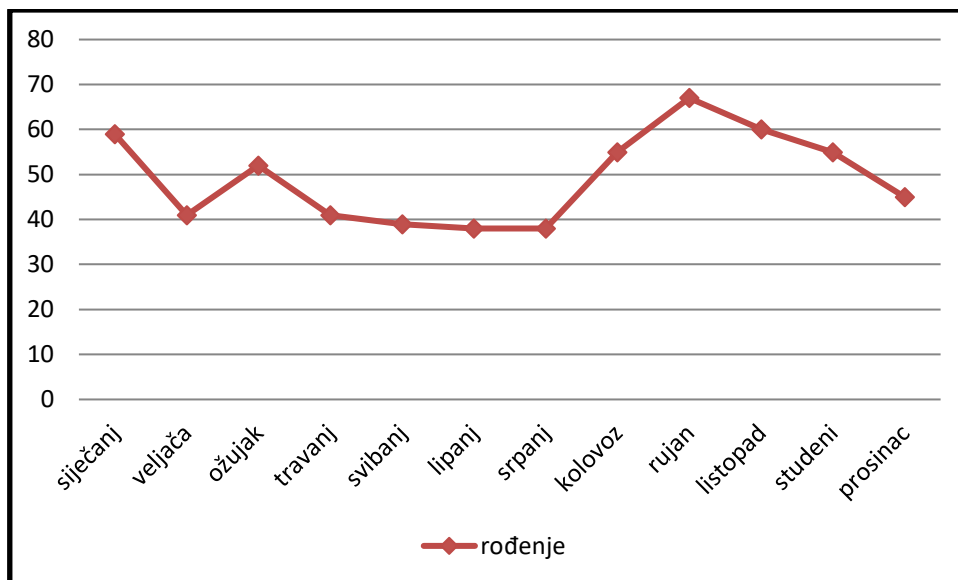
Prema podacima grafikona između 1830. i 1850. godine među reformiranim zmajevačkim stanovništvom rodilo se 636 djece. Maksimum u broju rođenja dosegnut je između 1830. i 1835. godine kada se rodilo 200 djece (31,44% broja ukupnoga broja upisa). U tom je vremenskom intervalu dosegnut i maksimum u broju rođenja po godinama – 1835. godine upisano je 40 rođenja (6,28% ukupnoga broja upisa), dok je minimum po godinama ostvaren 1840. godine sa svega 13 rođenja (2,04% ukupnoga broja upisa).

Prema podacima grafikona vidljivo je da se broj rođenja djece među reformiranim stanovništvom u prvoj polovici 19. stoljeća postupno smanjivao. U prvom promatranom petogodišnjem razdoblju (1830.-1835.) rođeno je 70 djece više, nego u posljednjem (1846.-1850.). Taj se trend može objasniti i brojem sklopljenih brakova koji se u istom razdoblju od početnoga maksimuma postupno smanjivao. Razlika između sklapanju brakova i u broju rođenih vidljiva je u tome što je minimum u broju vjenčanja dosegnut između 1841. i 1845. godine, dok u broju rođenja u zadnjem promatranom petogodišnjem razdoblju, između 1846. i 1850. godine kada se rodilo 130 djece (20,44% ukupnoga broja upisa).

U tradicionalnim društvima sezonsko kretanje broja rođenja velikoj je mjeri povezano s prirodnim, društvenim i kulturnim čimbenicima. Među prirodne ubrajaju se meteorološki i klimatski čimbenici, visok mortalitet tijekom zimskog razdoblja, razdoblja nerodica i gladi i sezonski utjecaj na seksualni poriv koji je tijekom proljeća bio najizraženiji. Klimatski su uvjeti određivali tempo poljodjelskih radova, a time su posredno utjecali i na sezonsku raspodjelu začeca.⁶⁸

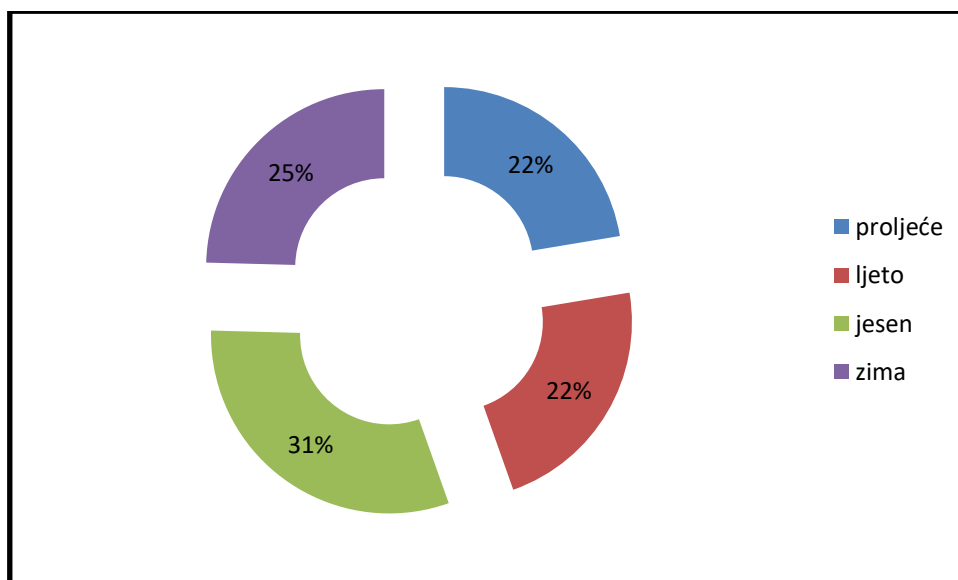
Grafikon 5. Broj rođenih po mjesecima u Zmajevcu u prvoj polovici 19. stoljeća (MNLBaLIV.439)

⁶⁸ D. Bozić Bogović, *Rođenje, brak i smrt*, str. 51.

Prema podacima grafikona vidljivo je da je najviše upisa rođenih u promatranom razdoblju bilo tijekom jesenskih mjeseci. Maksimum u broju rođenja postignut je u rujnu s 67 upisa rođenih (11,33% ukupnoga broja) i u listopadu sa 60 upisa (10,16% ukupnoga broja upisa). Najmanje se djece rodilo tijekom ljetnih mjeseci, kada je minimum u broju upisa rođenih dosegnut u lipnju i srpnju. U navedena dva mjeseca upisano je po 38 rođenja (6,44% ukupnoga broja upisa). Prema brojčani podacima koji su dobiveni analizom upisa broja rođenih, može se utvrditi da je vrijeme začeca, a time i rođenja bilo uvjetovano prvenstveno gospodarskim aktivnostima i obavljanjem poljskih poslova.

Grafikon 6. Udio broja rođenih Zmajevcu u prvoj polovici 19. stoljeća (MNLBaLIV.439)

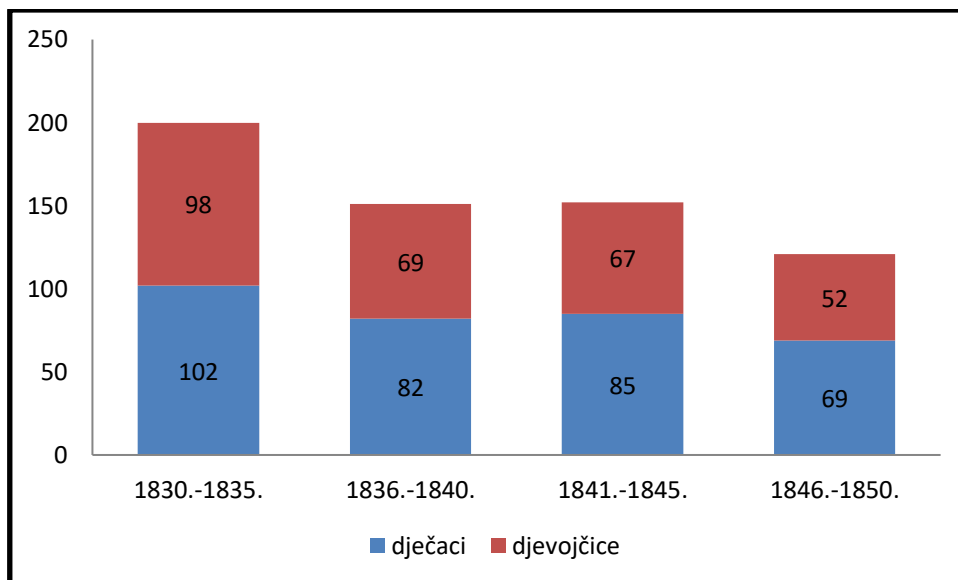
Iz prikazanoga grafikona vidljivo je da je najveći broj djece rođen tijekom jeseni, a najmanje tijekom ljetnih mjeseci. Zanimljiv je odnos u broju rođenja tijekom zimskih i proljetnih mjeseci. Tijekom proljeća prema upisima rođeno je 132 djece, a tijekom zime njih 131, odnosno u proljetnom razdoblju rođeno je jedno dijete više, nego zimi. To je povećanje neznatno jer iznosi samo 0,16% u odnosu na ukupan broj upisa.

6.2. SPOLNA STRUKTURA ROĐENIH

Prema demografskim pokazateljima u prosjeku maskulinitet uvijek nadvlada feminitet, odnosno u prosjeku rodi se više muške djece, nego ženske. Kao uzrok takve spolne strukture rođenih navodi se potreba za nadoknadom većeg mortaliteta muškaraca uopće te posebno dječaka u dojenačkoj dobi.⁶⁹ U ovakav se trend uklapa i reformirano stanovništvo Zmajevca, budući da je u matičnoj knjizi rođenih u prvoj polovici 19. stoljeća zabilježeno rođenje 338 dječaka (54,16%) i 286 djevojčica (45,83%). Prosječno se godišnje rađalo 16,9 dječaka te 14,3 djevojčica.

Grafikon 7. Spolna struktura rođenih između 1830. i 1850. godine (MNLBaLIV.439)

⁶⁹ Robert Skenderović, *Najstarija matična knjiga brodske župe Presvetog Trojstva (1701.-1735.)*, Slavonski brod, 2012., str. 53.

Prema podacima grafikona vidljivo je da je u svakom petogodišnjem razdoblju rođeno više muške, nego ženske djece. Najveća razlika u broju rođenja dječaka i djevojčica vidljiva je između 1841. i 1845. godine, kada se rodilo 18 dječaka više, nego djevojčica. Minimum je vidljiv u prvom petogodišnjem razdoblju (1830.-1835.) kada se rodilo samo 4 djevojčice manje u odnosu na dječake. Iz grafikona je isto vidljivo da dolazi do postupnog i podjednakog smanjenja rođenja i muške i ženske djece. Kada se uspoređi razdoblje između 1830. i 1835. godine s posljednjim promatranim razdobljem, vidljivo je da je rođeno 33 dječaka i 46 djevojčica manje u odnosu na početni maksimum.

Promatrano prema godinama najviše se dječaka rodilo 1844. godine, njih 44 (7,05%), zatim 1832. godine i 1834. godine, njih po 22 (3,52%). Najmanje je dječaka bilo 1840. godine, njih svega 5 (0,80%) i 1842. godine kada se rodilo njih 8 (1,28%). Najviše se djevojčica rodilo 1835. i 1837. godine, njih po 21 (3,36%) i 1841. godine, njih 20 (3,20%), Najmanje se ženske djece prema upisima matice rođenih rodilo 1843. godine, svega 6 (0,96%) djevojčica te 1848. godine kada se rodilo 7 (1,12%) djevojčica.

Tablica 3: Broj muške i ženske djece (po godinama) između 1830. i 1850. godine (MNLBaLIV.439)

Godina	Dječaci	Djevojčice	Ukupno
1830.	14	17	31
1831.	10	12	22
1832.	22	15	37
1833.	15	19	34
1834.	22	14	26

1835.	19	21	40
1836.	21	12	33
1836.	18	21	39
1838.	19	14	33
1839.	19	15	34
1840.	5	7	13
1841.	21	20	41
1842.	8	18	26
1843.	13	6	19
1844.	24	13	37
1845.	19	10	29
1846.	10	12	22
1847.	10	12	22
1848.	15	7	22
1849.	20	12	32
1850.	14	19	33
Ukupno:	338	286	624

Prema podacima tablice vidljivo je da je najveća razlika u broju rođenih dječaka i djevojčica bilo 1844. godine kada je rođeno 11 dječaka više u odnosu na djevojčice, a najmanja ja razlika u broju rođenih bila 1841. godine kada se rodio samo jedan dječak više, u odnosu na djevojčice.

6.3. BLIZANCI I DJECA ROĐENA NAKON SMRTI OCA

U zmajevačkoj reformiranoj matici rođenih redovito je bilježeno rođenje blizanaca, zapisujući naziv *kettősok* nakon imena krštene djece. U promatranom razdoblju prvo krštenje blizanaca zabilježeno je u srpnju 1829. godine, kada su kršteni *Anna* i *Julianna Kövi*, kćeri *Istvána Kövi* i *Sofije Pálfi*, a zadnji upis je nastao 24. ožujka 1849. godine kada su rođeni blizanci *Istvána Kissa* i *Katalin Ajler*. Od dvojice blizanaca István je i kršten, dok je drugi sin mrtvoroden.⁷⁰

U Zmajevcu među reformiranim stanovništvom prema podacima upisa matice rođenih zabilježeno je rođenje ukupno 13 parova blizanaca, od toga se rodilo pet parova blizanki i pet

⁷⁰ MNLBaLIV.439

parova blizanaca, dok su u trima slučajevima blizanci bili različita spola. Blizanci su se redovito zapisivali u jednu rubriku, a svi su kršteni istoga dana, osim u onim slučajevima u kojima se jedan od blizanaca rodio mrtav. Takvih je primjera u Zmajevcu bilo samo dva. Tijekom promatranog razdoblja nije zabilježeno ni jedno rođenje trojki.

Prema podacima matice rođenih, među reformiranom stanovništvom u Zmajevcu rođeno je samo dvoje djece nakon smrti njihova oca. Prvi slučaj je upisan 20. rujna 1847. godine kada je postumus rođen *Josef Varga*, sin *Josefa Varge* i *Éve Kováts*, dok je drugi upis nastao 19. listopada 1849. godine kada se posthumno rodio *Sándor Kováts*, sin *Josefa Kovátsa* i *Éve Halász*.⁷¹ Matična knjiga rođenih ne donosi ni jedan upis o nezakonito rođenoj djeci pa se ona u okviru ovog demografskog istraživanja ne mogu proučavati.

7. SMRT I SMRTNOST U ZMAJEVCU U PRVOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

Najstarija matična knjiga umrlih reformiranoga stanovništva u Zmajevcu datira iz 1827. godine. Kao i u prethodna dva slučaja, i matica umrlih pisana je mađarskim jezikom, a upisi su čitki i uredni. Osim datuma smrti, matica umrlih donosi zapise i o datumu pokopa, imenu i prezimenu umrlog, o njegovoj dobi te uzroku smrti. Specifičnost reformirane matične knjige umrlih je što donosi podatke o „mrtvozorniku“, odnosno o osobi/osobama koji/koja su utvrdili/utvrdila uzrok smrti te o načinu pokopa. Ako je smrt nastupila u dojenačkom dobu ili djetinjstvu, matične knjige uredno bilježi i podatke o imenu i prezimenu oca umrlog. Najstariji je zapis u matičnoj knjizi umrlih nastao 5. prosinca 1827. godine, bilježenjem smrti *Éve Szabó*, kćeri *Jánosa Szabóa*, koja je u 17. godini života umrla od vrućice, a pokopali u ju uz propovijed, dok se posljednji upis u promatranom razdoblju odnosi na *Istvána Kocsisa* koji je umro 25. prosinca 1850. godine, a pokopan je 26. prosinca. Umro je u 69. godini života od vrućice, a sahranjen je uz propovijed.⁷²

7.1. GODIŠNJA RASPODJELA UMRLIH

Smrtnost predstavlja negativnu sastavnicu prirodnog kretanja stanovništva, dovodeći do smanjenja ukupnoga broja stanovnika. Određena je trima skupinama čimbenika – medicinsko-biološkim, društvenim i gospodarskim. Pod medicinsko-biološkim se čimbenicima

⁷¹ Isto

⁷² Isto

podrazumijevaju dobna struktura stanovništva, zdravstveno stanje pojedinca, ali i higijenski uvjeti te razvoj zdravstvene zaštite i medicine u području na kojem pojedinac živi. Društveni i gospodarski se uvjeti mogu odrediti životnim standardom, obrazovanjem, kvalitetom i dostupnošću medicinskih usluga te učinkovitošću preventivnih mjera zdravstvene zaštite. Najbolji pokazatelj postojećeg životnog i higijenskog standarda neke zajednice je mortalitet dojenčadi, dok mortalitet uopće svjedoči o zdravstvenom stanju određenih dobnih skupina, ali i općiom društvenom i gospodarskom razvoju. Kao pokazatelj siromaštva i gladi pruža uvid i u socioekonomska stanja određenoga društva.⁷³

Tijekom promatranoga razdoblja u prvoj polovici 19. stoljeća u matici umrlih reformiranog stanovništva u Zmajevcu zabilježene su 603 umrle osobe, a godišnje je prosječno bilo 30,15 zapisa. U tom se razdoblju najstariji zapis odnosi na *Susannu Papu* koja je umrla 8. siječnja 1830. godine u 27. godini života, a kao uzrok njezine smrti navodi se invalidnost.⁷⁴ Maksimum u broju zapisa umrlih bil je 849. godine (12,43% ukupnoga broja upisa) i 1831. godine kada je u maticu upisano 68 umrlih (11,27% ukupnoga broja upisa). Minimum u zapisima dosegnut je 1839. godine sa samo 6 upisa umrlih (0,09% ukupnoga broja upisa) i 1832. godine s 32 upisa umrlih (5,30% ukupnoga broja upisa).

Tablica 4. Prosječan broj umrlih tijekom petogodišnjih razdoblja (1830.-1850.)
(MNLBaLIV.439)

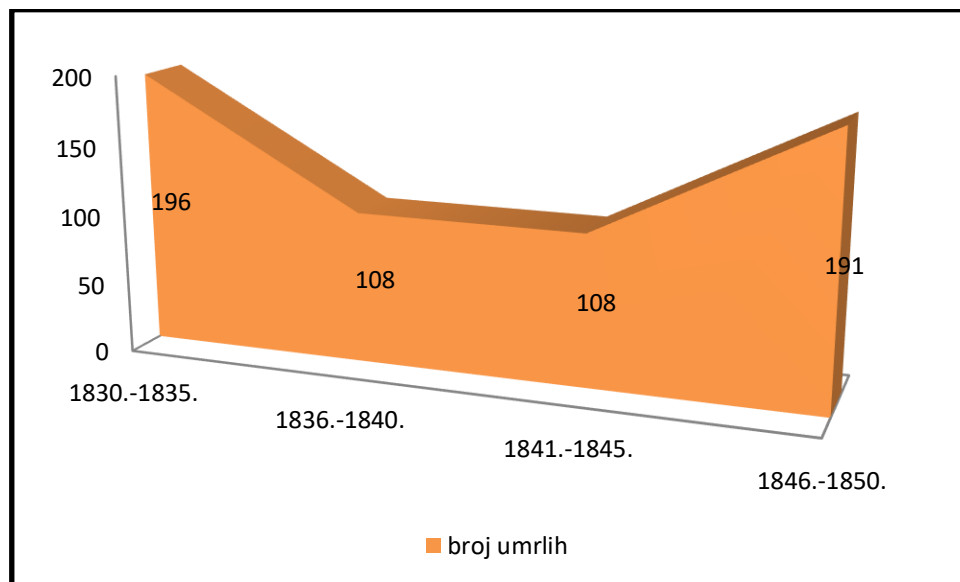
Razdoblje	Prosječan broj umrlih
1830.-1835.	39,20
1836.-1840.	21,60
1841.-1845.	21,60
1846.-1850.	38,20

⁷³ D. Božić Bogović, *Rođenje, brak i smrt*, str. 80.

⁷⁴ MNLBaLIV.439

Prema tabelarnim podacima vidljivo je da je najveći prosječan broj umrlih u Zmajevcu tijekom promatranoga razdoblja bilo u prvom petogodišnjem razdoblju (1830.-1835.) kada je u selu godišnje prosječno upisano 39,20 umrlih osoba. Zanimljiv je podatak koji svjedoči o jednakom broju umrlih osoba između 1836. i 1840. godine i između 1841. i 1845. godine, kada je u oba petogodišnja razdoblja prosječan broj umrlih godišnje bio 21,60.

Grafikon 8. Kretanje broja umrlih u Zmajevcu po petogodišnjim razdobljima (1830.-1850.) (MNLBaLIV.439)

Prema podacima grafikona vidljivo je da je maksimum smrtnosti u promatranom razdoblju među zmajevačkim reformiranim stanovništvom dosegnut između 1830. i 1835. godine kada je umrlo 196 osoba. U sljedećem petogodišnjem razdoblju dolazi do naglog pada u broju umrlih, kada je u odnosu na prethodno razdoblje umrlo 88 osoba manje. Stagnacija u broju umrlih nastavljen je u sljedećem petogodišnjem razdoblju između 1841. i 1845. godine kada je, kao i u prethodnom petogodišnjem razdoblju, u Zmajevcu umrlo 108 osoba. Zadnje petogodišnje razdoblje u prvoj polovici 19. stoljeća svjedoči o porastu broja umrlih te skoro doseže početni maksimum. Razlika između početnog i završnog petogodišnjeg razdoblja se očituju samo u 5 umrlih osoba. Kada se kretanje broja umrlih usporedi s kretanjem broja rođenih uočava se razlika. Dok se broj rođenih u promatranom razdoblju smanjuje, broj umrlih prvo stagnira, a zatim opet naglo raste, dostigavši skoro početni maksimum.

7.2. MJESEČNA RASPODJELA UMRLIH

Sezonsko kretanje broja umrlih najčešće je pod utjecajem klimatskih i bioloških čimbenika. Biološki se čimbenici očituju u otpornosti pojedinca i pojedinih skupina stanovništva, a njihova je uloga u sezonskoj raspodjeli smrtnosti manja. Klimatska obilježja pojedinih godišnjih doba u najvećoj mjeri određuju raspodjelu smrtnosti – hladnoća, vlaga te velike vrućine utječu na ljudski organizam, čineći ga manje otpornim na različite karakteristične bolesti, primjerice: bolesti dišnih putova, različite viroze ili boginje u hladnom dijelu godine te crijevne bolesti tijekom ljetnih mjeseci zbog lakše kvarljivosti hrane i nedovoljno pitke vode.⁷⁵ Na širenje zaraza, a time i na smrtnost u velikoj je mjeri utjecao i duži boravak u zatvorenom prostoru koji je uzrokovao lakše širenje zaraznih bolesti. Hladnoća je u velikoj mjeri utjecala na smrtnost skitnica ili sirotinje zbog nedovoljne količine ogrjeva i zbog odjeće nedostatne kvalitete. Na širenje zaraze, ali i na veći broj smrti utjecale su i poplave koje su dodatno pogoršale higijenski i zdravstveni standard, omogućivši time brže širenje različitih zaraza.⁷⁶

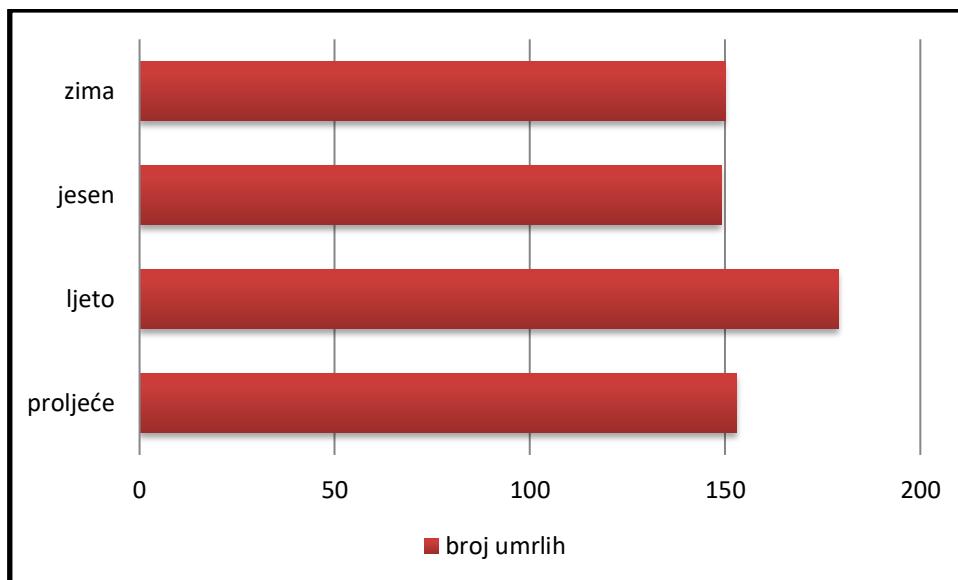
Sezonska je raspodjela smrtnosti povezana s dobnom strukturom stanovništva. Dojenačka je smrt najviše bilježena tijekom jesenskih i zimskih mjeseci. Tijekom ljetnih mjeseci najčešće su umirala starija djeca, dok je zimi umrlo najviše odraslih osoba te osoba treće životne dobi.⁷⁷ U Zmajevcu je tijekom prve polovice 19. stoljeća najviše ljudi umrlo tijekom ljeta (30,08%), a najmanje tijekom jeseni (25,91%).

Grafikon 9. Broj umrlih prema godišnjim dobima (MNLBaLIV.439)

⁷⁵ Dubravka Božić Bogović, Eldina Lovaš, „Demografski pokazatelji u matičnoj knjizi umrlih reformirane župe Vardarac u 18. stoljeću“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Vol. 32., 2014., str. 181.-182.

⁷⁶ D. Božić Bogović, *Rođenje, brak i smrt*, str. 86.

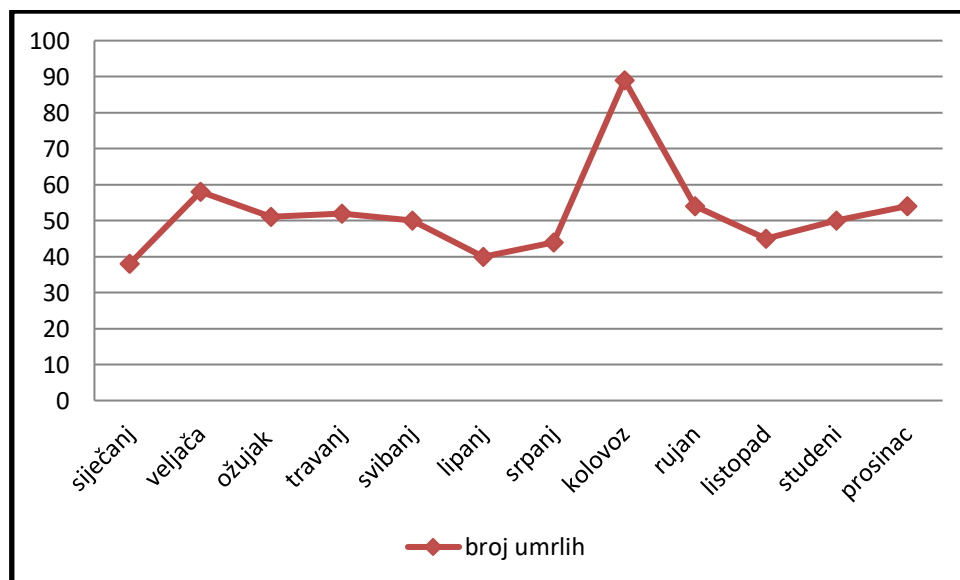
⁷⁷ M. Katušić, *Društvena i demografska struktura Kotora u 18. stoljeću*, str. 136.

Prema podacima grafikona vidljivo da je najveći broj Zmajevčana u promatranom razdoblju umro tijekom ljeti, a da je skoro podjednak broj umrlih tijekom proljetnih, jesenskih i zimskih mjeseci. U odnosu na kontinentalnu Hrvatsku koju je karakterizirao ljetni minimum i zimski maksimum u broju umrlih⁷⁸, Zmajevac pokazuje odstupanje od toga trenda jer je u promatranom razdoblju maksimum u broju umrlih ostvaren ljeti, dok je minimum u broju umrlih dosegnut tijekom jeseni. Navedeno se odstupanje može objasniti pojavom epidemije kolere 1831. i 1849. godine koja je u Zmajevcu harala oba puta od lipnja pa sve do kraja kolovoza. Udio ukupnoga broja umrlih koji su stradali od te epidemije iznosi 9,45%.

⁷⁸ Jasna Čapo, „Sezonske varijacije demografskih pokazatelja u sjevernoj Hrvatskoj u 18. i 19. stoljeću“, *Zbornik radova Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka*, Zagreb, 1993., str. 127.

Grafikon 10. Kretanje broja umrlih po mjesecima u Zmajevcu u prvoj polovici 19. stoljeća (MNLBaLIV.439)

Prema podacima grafikona vidljivo je da je najveća smrtnost u Zmajevcu po mjesecima dosegnuta u mjesecu kolovozu (15,47%) i veljači (10,08%), dok je minimum ostvaren u mjesecu lipnju (7,07%) i srpnju (7,65%). Tijekom kolovoza u promatranom je razdoblju umrlo 49 osoba više, nego u istom tom razdoblju tijekom mjeseca lipnja. Kao što je već rečeno, navedeni se podaci mogu objasniti pojavom kolere 1831. i 1849. godine koja je najveću smrtnost uzrokovala u mjesecu kolovozu.

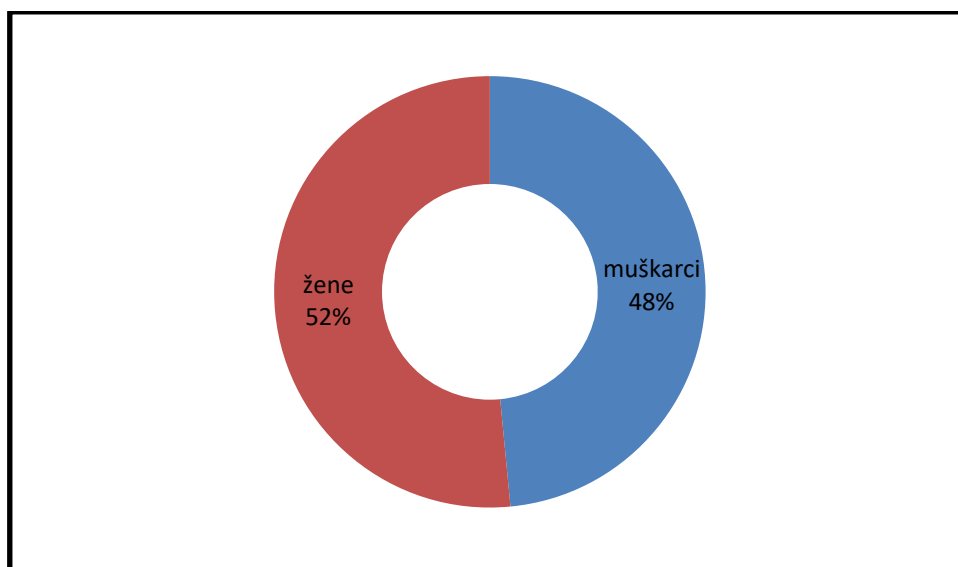
7.3. SPOLNA I DOBNA STRUKTURA UMRLIH

Muškarci su u većini, osim u mlađoj dobi, umirali i starijim dobnim skupinama u odnosu na žene. Izuzetak čini samo fertilna dob u kojoj je u prosjeku umiralo više žena pretežno zbog problema i komplikacija koji su se pojavili pri porodu.⁷⁹

U promatranom razdoblju zmajevačko reformirano stanovništvo pokazuje drugačije trendove. Naime, umrlo je više žena, nego muškaraca.

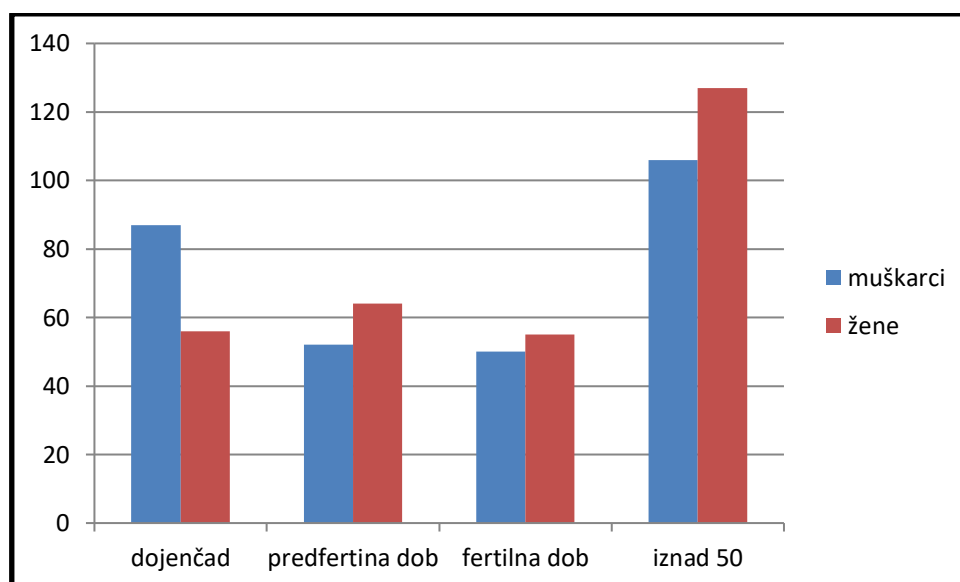
⁷⁹ D. Božić Bogović, *Rođenje, brak i smrt*, str. 89.

Grafikon 11. Udio umrlih u Zmajevcu po spolu (MNLBaLIV.439)

Prema podacima grafikona vidljivo je da je u promatranom razdoblju umrlo 4% više žena, nego muškaraca. Prema ovim podacima, Zmajevac se ne uklapa u uobičajene trendove po kretanju broju umrlih muškaraca i žena jer je godišnje prosječan broj umrlih muškaraca veći, u odnosu na smrtnost žena. Promatrano po godinama, najmanje je žene umrlo 1839. godine, kada su u matičnu knjigu zabilježene samo dvije pokojnice i 1832. godine kada ih je zabilježeno samo pet. Maksimum u smrtnosti po godina dosegnut je 1830., 1831. i 1849. godine kada je godišnje umrlo 34 žena. Najmanje muškaraca umrlo 1839. godine, prema zapisima svega dvojica i 1838. godine kada ih je prema upisima umrla sedmorica. Najviše je muškaraca umrlo 31. godine, njih 33 i 1841. godine kada ih je u maticu umrlih upisano 23.

Grafikon 12. Raspodjela umrlih po dobi u Zmajevcu (MNLBaLIV.439)

Prema podacima grafikona prema usporedbi smrtnosti spolova vidljivo je da je najviše muškaraca umrlo tijekom dojenačke dobi (13,76% ukupnoga broja upisa), dok je prema ostalim dobnim kategorijama najveće broj umrlih čine žene. Navise je žena u promatranom razdoblju umrlo iznad 50. godine života (21,06% ukupnoga broja upisa). Najmanje se razlika u odnosu smrtnosti žena i muškaraca tijekom fertile dobi, kada je umrlo samo 5 žena više nego muškaraca.

Tablica 5. Prosječan broj umrlih prema dobnim kontingentima (MNLBaLIV.439)

Dobni razred	Broj umrlih	%
<1	135	21,66
1-4	69	11,07
5-9	54	8,66
10-14	18	2,88
15-19	15	2,40
20-24	23	3,69
25-29	20	3,21
30-34	12	1,92
35-39	18	2,88
40-44	17	2,72
45-49	25	4,01
50-54	41	6,58
55-59	27	4,33
60-64	37	5,93
65-69	42	6,74
70-74	36	5,77
75-79	21	3,37
80-84	10	1,60
85-89	3	0,48
90-100	0	0
>100	0	0

Prema tabelarnim podacima najviše je stanovnika u Zmajevcu u prvoj polovici 19. stoljeća umrlo prije prve godine života. Prema zapisima matice umrlih dojenačka smrt u odnosu na ukupna smrtnost u Zmajevcu iznosi 21,66%. Zatim slijedi smrtnost djece od prve do četvrte

godine života (11,07%) i smrtnost djece od pete do devete godine života (8,66%). Prema navedenim podacima najosjetljivija dobna skupina bila su djeca i dojenčad jer njihova smrtnost čini 41,39% ukupnog broja smrtnosti u Zmajevcu.

U promatranom razdoblju ni jedan stanovnik Zmajevca nije doživio više od 89 godina života. Prema zapisima matične knjige umrlih najdugovječnija osoba bila je *Ersébeth Szöllősi* koja je umrla 4. lipnja 1840. godine zbog oslabljenja u 87. godini života. Najdugovječniji muškarac prema zapisima matične knjige umrlih u Zmajevcu bio je *János Gregó* koji je umro 5. travnja 1835. godine zbog oslabljenja u 85. godini života.⁸⁰

7.4. UZROCI SMRTI

Zbog stupnja razvoja medicine, dijagnostike i naziva bolesti postoji uočljiva razlika između medicine 19. stoljeća i suvremenoga doba. U matičnim su knjigama u većini slučajeva uzroci smrti nedostajale su. Uzrok tomu je što su osobe⁸¹ koji su bilježili uzrok smrti umrlih bili medicinski neobrazovani pa su se oni često bilježili prema simptomima, a ne prema stvarnom nazivu bolesti pa ne znači nužno da je osoba zaista umrla od te bolesti.⁸² Unatoč navedenim poteškoćama podaci koji su zabilježeni u matičnoj knjizi umrlih mogu ukazati na neke trendove, među kojima su i epidemije, pošasti i drugo.

U zmajevačkoj reformiranoj matici umrlih u promatranom razdoblju redovno su bilježeni uzroci smrti zmajevačkoga stanovništva. Uz svaku umrlu osobu najčešće se bilježio samo jedan uzrok smrti, ali postoje zapisi i u kojima se kao uzrok smrti navode dvije ili više bolesti. Primjerice, *István Korsós*, stariji, umro je 18. kolovoza 1831. godine u 77. godini života, a kao uzrok njegove smrti navodi se teška bolest i kolera, dok se kod *Juliánne Korsós*, koja je umrla 18. veljače 1846. godine u 27. godini života, navodi da su uzroci njezine smrti vrućica, vodena bolest i rađanje.⁸³

Podaci zmajevačke matice umrlih donose upise o konkretnim bolestima i uzrocima smrti. Među njima se kao uzrok smrti navodi: vrućica (75 puta), epilepsija (49 puta), vodena

⁸⁰ MNLBaLIV.439

⁸¹ U Zmajevačkoj se matičnoj knjizi nakon svake godine nalazi potpis svećenika, ali to ne mora nužno značiti da je on upisivao podatke u matičnu knjigu. Mogle su to učiniti i obrazovanije osobe.

⁸² D. Božić Bogović, E. Lovas, *Demografski pokazatelji u matičnoj knjizi umrlih reformirane župe Vardarac u 18. stoljeću*, str. 189.

⁸³ MNLBaLIV.439

bolest (38 puta), kolera (34 puta) sepsa (34 puta), ospice (32 puta), moždani udar (25 puta), tuberkuloza (24 puta), kronični bronhitis (18 puta), čir (11 puta), oteknuće grla (9 puta), pleuritis (7 puta), upala pluća (6), rađanje (4 puta), boginje (2 puta), rak (2 puta), žutica (2 puta), gušenje (2 puta), grlobolja (2 puta), skarlatina (1 put), sifilis (1 put), babinja groznica (1 put), proljev (1 put), invalidnost (1 put) i prehlada (1).⁸⁴

Osim navođenja konkretnih bolesti, zapisi matice umrlih donose opisne podatke o uzroku smrti koji je donesen temeljem pojedinih simptoma. Tako se kod osoba treće životne dobi kao najčešći uzrok smrti navodi: oslabljenje (10 puta), starost (3 puta), slabost (1 put) i umor (1 put). Kod dojenčake se smrti kao uzrok smrti navodi nerazvijenost (8 puta), ali bilježeni su podaci i o mrtvorođenoj djeci (10). Česti su zapisi i s opisom bolesti. Tako se u zmajevačkoj matičnoj knjizi navodi da je od *zarazne bolesti popraćene visokom temperaturom* tijekom promatranog razdoblja umrlo 8 osoba. U rubriku o uzroku smrti često je zapisan i uzrok *teška bolest* (57 puta) koja može upućivati na različita oboljenja. Među upisima se pojavljuje i oteknuće (15), grč (2 puta), bol, bolest, loša rana i poteškoće (1 put). Kao uzrok smrti navedena je i iznenadna smrt (8 puta) te slučajna smrt. Slučajnom je smrću umrla *Katalin Jakab*, kći *Jánosa Jakaba*, u prvoj godini života 19. prosinca 1845. godine.⁸⁵

U matične su se knjige unosili podaci i o nesrećama i nesretnim smrtnim slučajevima. Takvih je u Zmajevcu tijekom promatranoga razdoblja bilo više. Primjerice, 20. srpnja 1834. godine u Dunavu se utopila *Julianna Korsós*, kći *Istvana Korsósa*. Sličnu je sudbinu doživio i *István Kurutz* 1836. godine te *Mihály Gyurka, mlađi*, 1838. godine. *Dávid Tsomor* u prosincu 1842. godine umro je nesretnom smrću jer se u bunaru na njega urušila zemlja.⁸⁶

Matična knjiga umrlih bilježi i jedno ubojstvo kada je *Józef Varga* 16. srpnja 1847. godine, prema zapisu bio je upucan. *Péter Szabó* nesretnom je smrću umro 2. studenoga 1848. godine zbog prevrtanja kočije, a zadnji nesretan slučaj koji je zabilježen u matici umrlih datira iz 4. siječnja 1850. godine kada je *András Kováts* u 52. godini života umro jer ga je otac pogodio kamenom.⁸⁷

⁸⁴ MNLBaLIV.439

⁸⁵ Isto

⁸⁶ Isto

⁸⁷ Isto

8. ZAKLJUČAK

Kvantitativne i statističke metode primijenjene pri analizi i obradi podataka zabilježenih u najstarijim matičnim knjigama reformiranih u Zmajevcu djelomično pokazuju trendove karakteristične za društva predstatističkoga razdoblja koja se mogu prepoznati u više čimbenika. Na demografska obilježja veliki su utjecaj imale klimatske promjene koje su utjecale na sezonsku raspodjelu rođenja. Gospodarske aktivnosti ruralnoga stanovništva uvjetovale su vrijeme održavanja vjenčanja koja su se u Zmajevcu među reformiranim stanovništvom održala tijekom jesenskih mjeseci. Pokazatelji tradicionalnosti zmajevačkoga stanovništva očituju se u poštivanju normi koji su bili propisani Kanonima pri sklapanju brakova, a nije upisano ni jedno nezakonito rođeno dijete tijekom promatranoga razdoblja.

Visok se natalitet tijekom postupno smanjivao, a bio je popraćen visokim dojenačkim mortalitetom i niskim doživljenim prosječnim dobom. U odnosu na natalitet, mortalitet se postupno povećavao dosegnuvši skoro početni maksimum. Najviše je ljudi u Zmajevcu umrlo tijekom ljetnih mjeseci, zbog čega se selo ne uklapa u trendove Hrvatske i srednje Europe u tom razdoblju. To se odstupanje može objasniti i epidemijama kolere koja su zahvatila selo u lipnju i kolovozu 1831. i 1849. godine. Promatrano prema dobi, Zmajevac pokazuje odstupanja u broju umrlih. Naime, za razliku od ostala predstatistička društava, među reformiranim je stanovništvom u prosjeku umrlo više žena nego muškaraca, iako je u promatranom razdoblju rođeno više dječaka nego djevojčica.

Zmajevačko je stanovništvo bilo ruralno i tradicionalno o čemu svjedoči i neznatan i uloga žene koja se svodila na reprodukciji i na brigu o kućanstvu i obitelji. Tijekom promatranoga razdoblja broj brakova se postupno smanjivao. Uzrok tomu može biti i kasnije stupanje mladenaca u brak. O razmjernoj zatvorenosti zmajevačkoga društva svjedoče podaci o sklapanju bračnih zajednica koje su se odvijale pretežno u vlastitoj sredini i unutar vlastite etničke skupine jer ne postoje upisu o tome da je reformirano stanovništvo sklapalo brakove s pripadnicima drugih vjerskih zajednica. Prema tome Zmajevac slijedi glavne hrvatske i europske demografske trendove u prvoj polovici 19. stoljeća jer većina navedenih obilježja dobivena analizom podataka zmajevačkih matičnih knjiga, karakteristična i za većinu hrvatskih i europskih zajednica u prvoj 19. stoljeća.

Analizom matičnih knjiga vjenčanih, krštenih i umrlih utvrđena su i prikazana do sada ne istražena demografska obilježja zmajevačkoga reformiranog stanovništva u polovici 19. stoljeća. Ovo istraživanje, međutim, otvara niz drugih istraživačkih pitanja koja se mogu odnositi na proučavanje strukture obitelji, međuvjerske odnose ili na komparativna istraživanja kojima bi se usporedila demografska kretanja zmajevačkoga stanovništva s drugom etničkom i vjerskom zajednicom na području južne Baranje u prvoj polovici 19. stoljeća.

9. POPIS PRILOGA

Tablica 1. Načini identifikacije mladenaca u matičnoj knjizi vjenčanih (MNLBaLIV.439)

Tablica 2: Bračni status mladenaca upisanih u matičnu knjigu vjenčanih (MNLBaLIV.439)

Tablica 3. Broj muške i ženske djece (po godinama) između 1830. i 1850. godine (MNLBaLIV.439)

Tablica 4. Prosječan broj umrlih tijekom petogodišnjih razdoblja (1830.-1850.) (MNLBaLIV.439)

Tablica 5. Prosječan broj umrlih prema dobnim kontingentima (MNLBaLIV.439)

Grafikon 1. Broj sklopljenih brakova u Zmajevcu po petogodišnjim razdobljima (MNLBaLIV.439)

Grafikon 2. Udio sklopljenih brakova prema godišnjem dobu (MNLBaLIV.439)

Grafikon 3. Raspodjela vjenčanja po mjesecima u Zmajevcu u prvoj polovici 19. stoljeća (MNLBaLIV.439)

Grafikon 4. Broj rođenih u Zmajevcu između 1830. i 1850. godine (MNLBaLIV.439)

Grafikon 5. Broj rođenih po mjesecima u Zmajevcu u prvoj polovici 19. stoljeća (MNLBaLIV.439)

Grafikon 6. Udio broja rođenih Zmajevcu u prvoj polovici 19. stoljeća (MNLBaLIV.439)

Grafikon 7. Spolna struktura rođenih između 1830. i 1850. godine (MNLBaLIV.439)

Grafikon 8. Kretanje broja umrlih u Zmajevcu po petogodišnjim razdobljima (MNLBaLIV.439)

Grafikon 9. Broj umrlih prema godišnjim dobima (MNLBaLIV.439)

Grafikon 10. Broj umrlih po mjesecima u Zmajevcu u prvoj polovici 19. stoljeća (MNLBaLIV.439)

Grafikon 11. Udio umrlih u Zmajevcu po spolu (MNLBaLIV.439)

Grafikon 12. Raspodjela umrlih po dobi u Zmajevcu (MNLBaLIV.439)

10. POPIS IZVORA I LITERATURE

10. 1 POPIS NEOBJAVLJENIH IZVORA:

1. Arhiv Baranjske županije Mađarskog državnog arhiva u Pečuhu *MNLBaLIV.439*
(dalje: kratica)

10. 2. POPIS OBJAVLJENIH IZVORA:

1. „*A bizalom pecséte alatt*“, *Két püspöki vizitáció (1817 és 1885) és a legújabb kori levéltári dokumentumok*, svezak 1., Exodus, 2004.
2. *Kanonske vizitacije – Baranja (1729.-1810.)*, (ur. Stjepan Sršan), knjiga 2, Državni arhiv u Osijeku, Osijek, Osijek, 2003.
3. *Kanonske vizitacije – Baranja (1729.-1810.)*, (ur. Stjepan Sršan), knjiga 1, Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 2003.
4. Sršan, Stjepan, *Baranja 1785. godine*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 1999.
5. Sršan, Stjepan, *Stanovništvo i gospodarstvo Baranje 1766. i 1824. godine*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 2002.

10. 3. POPIS LITERATURE:

1. Andorka, Rudolf, *Gyermek, család, történelem, történeti demográfiai tanulmányok*, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Budapest, 2001.
2. Balázs, József, Horváth, Róbert, *Bevezetés a demográfiába*, JATEpress, Szeged, 1993.
3. Bertoša, Slaven, „Istočnojadranski prostor i kruženje ljudi: primjeri naseljavanja iz srednje Dalmaciju u Puli (XVII.-XIX. stoljeće)“, *Croatica Christiana Periodica*, Vol. 29., br. 55, 2005.

4. Bertoša, Slaven, „Puljske matične knjige kao izvor za povijest migracija: doseljenici iz središnje Hrvatske, Ugarske i slovenskih zemalja pod austrijskom vlašću (1613.-1817.)“, *Povijesni prilozi*, vol. 19, broj 19., 2000.
5. Božić Bogović, Bogović, Lovaš, Eldina, „Demografski pokazatelji u matičnoj knjizi umrlih reformirane župe Vardarac u 18. stoljeću“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Vol. 32., 2014.
6. Božić Bogović, Dubravka, „Osobna imena u matičnoj knjizi krštenih župne matice Luč krajem 18. stoljeća“, *Croatica Christiana Periodica*, vol. 35, br. 68., 2011.
7. Božić Bogović, Dubravka, *Katolička crkva u južnoj Baranji u 18. stoljeću – iz zapisa kononkih vizitacija*, Ogranak Matice hrvatske Beli Manastir, Beli Manastir, 2009.
8. Božić Bogović, Dubravka, *Rođenje, brak i smrt – stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću*, Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru, Beli Manastir, 2013.
9. Breisach, Ernst, *Historiográfia*, Osiris, Budapest. 2004..
10. Brüstle, Josip, *Povijest katoličkih župa*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 1999.
11. Čapo, Jasna, „Sezonske varijacije demografskih pokazatelja u sjevernoj Hrvatskoj u 18. i 19. stoljeću“, *Zbornik radova Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka*, Zagreb, 1993.
12. Čučić, Vesna, „Dubrovačke matične knjige – dragocjen izvor za povijesna istraživanja“, u: *Arhivski vjesnik*, br. 48., 2005.
13. Előd, István, *Katolikus dogmatika*, Szent István Társulat, Budapest, 1978.
14. Fabián, Zoltán, „A vörösmarti református egyház története (1547.-1910.)“, *Rovátkák*, broj 4., Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége Eszék, 2013., str. 18.
15. Faragó, Tamás, *Bevezetés a történeti demográfiába*, Corvnia, Budapest, 2006.
16. Ficović, Ivo, *Zbirka matičnih knjiga Historijskog arhiva u Dubrovniku*, in: *Arhivski vjesnik*, sv. 25., 1982.

17. Gyémánt, Richárd, Katona, Tamás, Szondi, Ildikó, *Demográfia*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2006.
18. Hammel . Eugene, *Odnosi među etnografijom, etnologijom, povijesti i demografijom*, Narodna umjetnost, br. 21, Zagreb, 1984.
19. Hoóz, István, *Népesség és népesedés*, Carbocomp Kft., Pécs, 1995.
20. Husz, Ildikó, *Család és társadalmi reprodukció a 19. században. Történeti-szociológiai tanulmány egy Buda-környéki mezőváros társadalmáról a családszerkezet változásának tükrében*. Osiris, Budapest, 2002.
21. Katušić, Maja, *Društvena i demografska struktura Kotora u 18. stoljeću*, (doktorski rad), Zagreb, 2013.
22. Kerülő, Judith, *Demográfia*, Krúdy Könyvkiadó és Nyomda, Nyíregyháza, 2012.
23. Kovács, Albert, *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*, 15. kötet, Protestans Theologiai Könyvtar, Budapest, 1881.
24. Krivošić, Stjepan, Izvori za historijsku demografiju: najstarije matične knjige, *Arhivski vjesnik*, br. 32., 2014.
25. Lábad, Károly, *Egyházak alsó-Baranyában és Szlavóniában*, HunCro Médiaközpont Kft., Eszék, 2012.
26. Lábad, Károly, *Drávaszög ábécé*, Drávaszög Alapítvány, Eszék-Budapest, 1996.
27. Lovas, Eldina, „Vjerski život katolika baranjskih župa i filijala u prvoj polovici 19. stoljeća na temelju zapisa kanonskih vizitacija“, *Godišnjak ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru, svezak 9, Ogranak Matice hrvatske Beli Manastir*, Beli Manastir, 2013.
28. Matheus, Michael, *Landesgeschichte und historische Demographie*, Steiner, Stuttgart, 2000.
29. Melegh, Attila, *Kiskunhalas népesedéstörténete a 17. század végétől a 20. század elejéig*. (KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének Kutatási Jelentései 65.), KSH NKI, Budapest, 2000.

30. Reher, S. David, Schofield, Roger, *Old and New Methods in Historical Demography, International Studies in Demography*, Oxford University Press, Oxford, 1993.
31. Skenderović, Robert, *Najstarija matična knjiga brodske župe Presvetog Trojstva (1701.-1735.)*, Slavonski brod, 2012., str. 53.
32. Skupina autora, *A családrekonstrukció vizsgálat módszerei*, Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest, 1988.
33. Sršan, Stjepan, „Matične knjige za područje Historijskog arhiva u Osijeku“, *Arhivski vjesnik*, br. 30, 2014.
34. Stipetić, Vladimir, Vekarić, Nenad, *Povijest Hrvatske demografije*, HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik, 2004.
35. Vekarić, Nenad, Benyovsky - Irena, Buklijaš, Tatjana - Levak, Maurizio - Lučić, Nikša - Mogorović, Marija - Primorac, Jakša, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća)*, Zagreb - Dubrovnik, 2000.
36. Vlahol, Dražen, „Matične knjige u Povijesnom arhivu u Pazinu“, *Vjesnik istarskog arhiva*, Vol. 2-3, 1994.
37. Wertheimer-Baletić, Alice, *Demografija – Stanovništvo i ekonomski razvitak*, Informator, Zagreb, 1973.
38. Willigan, J. Denis, *Sources and Methods of Historical Demography*, Academic Press, New York – London: Academic, 1982.
39. *Znanstveni skup Demografija u Hrvatskoj*, Ekonomski fakultet Zagreb, Zagreb, 2014.